

Міністерство освіти і науки України

Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Кафедра української мови

«До захисту допускаю»

завідувач кафедри української мови

доктор філологічних наук, професор

_____ Віра КОТОВИЧ

« _____ » _____ 2025 року

**РОЛЬ СЛОВЕСНОЇ СИМВОЛІКИ У ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ
УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ У ФОРМУВАННІ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНИХ ПРІОРИТЕТІВ ЗДОБУВАЧІВ
ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Освітня програма: Середня освіта (Українська мова і література)

Спеціальність 014 Середня освіта (Українська мова і література)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

на здобуття кваліфікації: Магістр середньої освіти.

Вчитель української мови і літератури.

Автор роботи: **Оксана Сеник** _____

підпис

Науковий керівник: доктор філологічних наук,
професор **Ярослав ЯРЕМКО** _____

підпис

Дрогобич, 2025

Секретар ЕК _____
підпис *ім'я, прізвище*

Summary

The master's thesis focuses on verbal symbolism in the song tradition of the Ukrainian Sich Riflemen. The riflemen's songs are examined as a phenomenon of national culture and historical memory, in which artistic expression is intertwined with the ideas of the liberation struggle of the early 20th century. The thesis demonstrates that the symbolism of these songs not only reflects the worldview and emotions of the riflemen but also plays an important role in preserving Ukrainian national identity.

The research is based on contemporary literary, cultural, and semiotic approaches of interpreting the symbol as a key unit of cultural experience. The study reveals the connection between the symbolism of the Sich Riflemen's songs and traditional Ukrainian folk imagery as well as archaic mythological concepts, showing its capacity to acquire new semantic content during WWI. Plant, animal, and natural symbols are identified as the most characteristic components of the figurative system of the riflemen's songs.

Resume

Магістерська робота присвячена комплексному аналізу словесної символіки у пісенній творчості Українських січових стрільців. Стрілецькі пісні розглядаються як феномен національної культури та історичної пам'яті, у якому художній вислів поєднується з ідеями національно-визвольної боротьби початку ХХ століття. У роботі показано, що символіка стрілецьких пісень не лише відображає світоглядну й емоційну палітру стрільців, а й їй відіграє важливу роль у формуванні та збереженні української національної ідентичності.

Дослідження ґрунтується на актуальних літературознавчих, культурологічних і семіотичних підходах до трактування символу як ключової одиниці культурного досвіду. Розкрито взаємозв'язок стрілецької символіки з традиційною українською народнопоетичною образністю та архаїчними міфологічними уявленнями, а також показано її здатність набувати нового змістового наповнення в історичних умовах першої світової війни. Визначено рослинні, зоонімічні й природні символи як найхарактерніші компоненти образної системи стрілецьких пісень.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЛОВЕСНОЇ СИМВОЛІКИ У ФОЛЬКЛОРНИХ І ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ	
1.1. Поняття символу в літературознавстві.....	8
1.2. Роль символу у формуванні національної ідентичності.....	12
1.3. Символ як складова української народнопоетичної образності....	16
РОЗДІЛ 2. СЛОВЕСНА СИМВОЛІКА У ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ	
2.1. Історико-культурні передумови виникнення стрілецького руху...	23
2.2. Символіка світу рослин у творах стрілецької пісенної традиції.....	30
2.3. Символізація зоонімів у пісенних текстах УСС.....	40
2.4. Символи явищ природи у пісенній творчості УСС.....	50
2.5. Оними та їхня символіка в стрілецьких піснях.....	54
План-конспект уроку з української мови.....	63
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	73

ВСТУП

Пісенна творчість Українських січових стрільців посідає чільне місце в українському культурному та історичному просторі, оскільки постала як органічне поєднання мистецького вислову та національно-визвольних прагнень початку ХХ століття. Стрілецькі пісні, що сформувалися в середовищі добровольчих військових формувань Галичини, стали унікальним феноменом українського усного й авторського фольклору. Вони не лише відображали історичні події, побут та емоційні переживання стрільців, а й виконували важливу ідеологічну й ідентифікаційну функцію – зміцнювали національну свідомість, мобілізували до боротьби та формували образ українського героя.

Однією з найхарактерніших рис стрілецької пісенної традиції є наявність розгалуженої системи словесної символіки, яка виявляється у використанні рослинних, зоонімічних образів, символів природних явищ та архаїчних міфологічних мотивів. Ці символи вмотивовано пов'язані з традиційною українською народнопоетичною образністю, але водночас набувають нового, історично зумовленого змістового наповнення. Саме тому аналіз символіки у стрілецьких піснях є важливим як для поглиблення розуміння специфіки національної символотвірності, так і для вивчення процесів формування української національної ідентичності у переломні історичні періоди.

Актуальність дослідження зумовлена сучасними тенденціями науки, що наголошують на необхідності по-новому оцінити функцію символу в гуманітарних студіях. У літературознавстві, культурології та семіотиці символ розглядається як базова одиниця культурного досвіду, здатна акумулювати й трансформувати колективні уявлення (М. Еліаде, К. Г. Юнг, К. Гірц, Т. Себеок, В. Тернер). В українському науковому дискурсі символ постає як багатовимірний феномен, що функціонує в межах мови, фольклору та художньої творчості (О. Бойко, Л. Колесникова,

Р. Сердега, Н. Дяченко, Т. Сосновська, Д. Загайська). У стрілецьких піснях символи не є декоративними елементами: вони стають засобом вираження національної ідеї, механізмом колективної самоідентифікації та способом переосмислення світу в умовах війни.

Ступінь наукової розробленості теми є достатнім у контексті загального вивчення символу як культурного явища, проте специфічна символіка пісень УСС досі не була системно осмислена в окремому дослідженні, що зумовлює **наукову новизну** цієї роботи. Хоча корпус стрілецьких пісень неодноразово публікувався (П. Бунт, В. Шаравський, М. Гордійчук), а історичні аспекти стрілецького руху докладно висвітлено в праці С. Ріпецького, питання структури та семантики символів у пісенних текстах потребує комплексного літературознавчого та культурологічного аналізу.

Мета дослідження – з’ясувати особливості словесної символіки у пісенних текстах Українських січових стрільців та визначити її роль у формуванні образного світу стрілецької пісенної традиції.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв’язати такі **завдання**:

- уточнити зміст поняття “символ” у контексті сучасних літературознавчих і культурологічних підходів;
- окреслити роль символу у процесах творення та підтримки національної ідентичності;
- розглянути символ як компонент української народнопоетичної образності;
- проаналізувати історико-культурні передумови виникнення стрілецької пісенної традиції;
- визначити особливості рослинної, зоонімічної та природної символіки в стрілецьких піснях;

- показати зв'язок символічних образів УСС із традиційним українським світоглядом та європейськими символічними парадигмами.

Об'єкт дослідження – пісенні тексти Українських січових стрільців.

Предмет дослідження – словесні символи та символічні структури, представлені у стрілецьких піснях.

Методи дослідження охоплюють елементи семіотичного, структурно-семантичного, міфопоетичного, культурологічного та порівняльного аналізу. Використання комплексного методологічного підходу дозволяє не лише простежити внутрішню організацію символів, а й виявити їхню функційну та ідеологічну спрямованість.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні семіотичних та фольклористичних досліджень української пісенної традиції, а також у уточненні понятійного апарату, пов'язаного зі словесною символікою. **Практичне значення** полягає в можливості застосування результатів дослідження у викладанні української літератури, культурології, фольклористики, у створенні навчальних матеріалів та антологій, присвячених українській воєнній пісенності.

Структура роботи визначена логікою дослідження і складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури. Перший розділ присвячений теоретичним засадам вивчення словесної символіки, зокрема розгляду поняття «символ», його ролі у формуванні національної ідентичності та місця символів у народнопоетичній традиції. Другий розділ містить аналіз символічних образів у пісенних текстах УСС з акцентом на рослинній, зоонімічній та природній символіці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СЛОВЕСНОЇ СИМВОЛІКИ У ФОЛЬКЛОРНИХ І ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ

1.1. Поняття символу в літературознавстві

Символ є однією з ключових категорій багатьох наук. Його вивчення охоплює широкий спектр наук – *філософію, культурологію, психологію, семіотику, мовознавство, релігієзнавство, антропологію та літературознавство*, – кожна з яких розглядає символ у власному контексті: як інструмент мислення, засіб комунікації чи носій колективних архетипів. Як форма освоєння світу, він відігравав значну роль упродовж усієї історії розвитку людського суспільства. У теорії символу головну увагу приділяють історичній еволюції взаємозв'язку між візуальним знаком і змістом, який цей знак передає. Процес символізації має важливе значення для людського пізнання [5, 27].

У філософії символ трактується як форма опосередкованого пізнання, через яку розкривається ідея, недосяжна для безпосереднього вираження. Для німецьких класичних філософів, зокрема І. Канта та Г. Гегеля, символ виступає посередником між чуттєвим і духовним, конкретним і загальним.

У психології, особливо в аналітичній традиції К. Юнга [29], символ розглядається як прояв колективного несвідомого – архетипічний образ, що втілює універсальні структури людського досвіду. Символи, таким чином, відображають внутрішні психічні процеси та сприяють самопізнанню. Ідеї Юнга мали великий вплив на подальші гуманітарні дослідження, зокрема на літературознавство, де символ почали сприймати як ключ до розуміння глибинних пластів художнього тексту.

У семіотиці символ є одним із типів знаків і визначається як умовний знак, значення якого встановлюється суспільною домовленістю. С. Пірс і Ф. де Соссю, Т. А. Себеок, [31, 5-6] підкреслювали, що

символічне значення не має природного зв'язку з об'єктом, який воно позначає, а існує в межах системи культурних кодів.

У мовознавстві символ вивчається як елемент мовного знака, здатний поєднувати конкретне слово або образ із абстрактним значенням. Символічна функція мови проявляється в метафорах, епітетах, фразеологізмах, через які мова формує культурні смисли. Л. Колесникова, вивчає лінгвістичні аспекти природи символу та особливості його функціонування у художньому тексті, зазначає, що символ у мові є двоаспектною одиницею, яка поєднує план вираження та план змісту. На змістовому рівні він постає як своєрідна формула-асоціація, що відображає складні взаємовідношення між прямим (номінативним) значенням слова та його символічним змістом [7, 54].

У релігієзнавстві символ виступає посередником між людиною і сакральним світом. Він слугує способом “виявлення невидимого через видиме”, а релігійні символи (хрест, коло, світло, вода) стають знаками трансцендентного, що структурують духовний досвід. Як зазначає Мірча Еліаде, “символ не лише робить світ “відкритим”, але й допомагає релігійній людині досягти універсального. Бо саме через символи людина знаходить вихід зі своєї конкретної ситуації та “відкривається” загальному та універсальному. Символи пробуджують індивідуальний досвід і перетворюють його на духовний акт, на метафізичне осягнення світу” [27, 211]. У цьому сенсі символ у релігійному дискурсі – це не просто умовний знак, а засіб дослідження трансцендентного та метафізичного, який перетворює особистий досвід на універсальний духовний акт.

У антропології символ трактується як засіб організації соціального досвіду, що допомагає спільноті зберігати ідентичність і передавати цінності. К. Гірц [28] та В. Тернер [32] вбачали у символах основу культурної комунікації, через яку суспільство осмислює саме себе.

У культурології символ постає як універсальний механізм створення культурних значень, що поєднує матеріальну форму і духовний зміст, надаючи культурним явищам багатошарового характеру.

Проблема символу займає одне з ключових місць у літературознавчій теорії, адже саме завдяки символу художній текст виходить за межі свого буквального змісту, створюючи можливість для багаторівневого тлумачення. Символ виступає не лише художнім прийомом, а й способом пізнання світу, формою вираження ідеї, яку неможливо передати безпосередньо. Його сутність поєднує естетичний, філософський і психологічний аспекти, що ускладнює його точне теоретичне окреслення.

У “Літературознавчому словнику-довіднику” символ визначається як *“предметний або словесний знак, який опосередковано виражає сутність певного явища* (лотос – С. божества в індійців, хліб-сіль – С. гостинності в українців, блакитний колір – Символізм С. надії та ін.), має філософську смислову наповненість, тому не тотожний знакові. С. тісно пов'язаний з наукою, міфом, вірою, поезією, але незводиться до них, тяжіє до певного узагальнення, на відміну від алегорії, що проявляється в конкретному образі. С. постає процесом активного перетворення внутрішнього на зовнішнє і, навпаки, відмінністю внутрішнього і зовнішнього. Тому С. не збігається за своїм значенням з будь-яким тропом. Коли метафора, скажімо, виконує характеристичну функцію, не відаючи семантичних обмежень, зосереджуючись в образній оболонці, то С. існує в безкінечно означальній ролі, тяжіючи до загальної ідеї, прагнучи розширення її змісту, а не повного визначення. Тому метафора зумовлюється власне художніми чинниками, на відміну від С., що базується на позахудожніх, передусім філософських потребах езотеричного знання” [9, 621-622]. У “Глосарії літературних термінів” термін “символ” визначається як такий, що застосовується лише до слова або фрази, що позначає об'єкт

або подію, яка, у свою чергу, означає щось або передбачає діапазон відношень поза його межами [25, 394].

У межах літературознавства символ розглядається в кількох аспектах: по-перше, як **поетичний прийом**, що створює багатозначність художнього образу; по-друге, як **структурно-семантична категорія**, що організовує текст; по-третє, як **філософсько-естетична категорія**, яка відображає світогляд епохи.

Традиційна символіка кожного народу насичена унікальними, властивими лише йому ознаками, що відображають його етнічний світогляд від давнини до сучасності. Система таких символів формувалася протягом тривалого часу під впливом різноманітних чинників. Серед них — природні явища як сприятливі, так і руйнівні, кліматичні та рельєфні особливості місцевості, де мешкали предки, а також внутрішньонаціональні й міжнаціональні взаємини та інші історико-культурні обставини [4, 240].

Водночас у сучасному літературознавстві спостерігається тенденція до міжкультурного прочитання символів, коли традиційні національні образи набувають універсального значення, зберігаючи при цьому етнічну маркованість. Такий підхід дозволяє розглядати символ як «перекладача» між культурами, як динамічну категорію, здатну адаптуватися до нових контекстів.

Важливими ознаками символу, як зазначає Н. Дяченко, є “образність, умовність, інформативність (для традиційних культурних, вербальних символів — і емоційна наповненість), двобічність, етнічна маркованість, виражальна розмаїтість” [Там само, 243]. Ці характеристики дозволяють простежити, що символ завжди має комунікативну природу: він передає не лише значення, а й емоційно-ціннісну інформацію.

У художній літературі символ стає засобом структурування тексту, способом створення підтексту, у якому розкриваються глибинні ідеї

твору. Символічний образ може повторюватися протягом тексту, формуючи семантичне поле або мотив, який набуває нових конотацій залежно від контексту. Виокремлюють *художній символ*, котрий визначається як “образ, що виражає значення будь-якого явища у предметній формі; це будь-який художній персонаж, який набуває символізму” [22, 191].

Таким чином, у літературознавстві символ постає як багатовимірне явище, у якому перетинаються естетика, філософія, культура і психологія. Його аналіз передбачає розуміння не лише текстового рівня, а й позатекстових зв’язків – міфологічних, релігійних, історичних. У сучасній науці символ розглядається як динамічна структура, що функціонує у взаємодії з культурним контекстом.

Отже, символ – це не просто художній знак, а універсальний спосіб пізнання та моделювання світу, що забезпечує комунікацію між особистим і колективним, реальним і уявним, видимим і невидимим. Його вивчення в літературознавстві дозволяє глибше зрозуміти не лише окремий текст, а й загальні механізми творення смислів у культурі.

1.2. Роль символу у формуванні національної ідентичності

Національна ідентичність є багатоплановим і динамічним соціокультурним конструктом, що формується внаслідок взаємодії історичних, політичних, соціальних та культурних чинників. Вона не обмежується суто психологічним усвідомленням індивідом своєї приналежності до певної спільноти; національна ідентичність є одночасно процесом конструювання колективної пам’яті, репрезентації традицій та інтерпретації ціннісних орієнтирів, які визначають спільний культурний код народу. У цьому контексті вона постає як складний феномен, що поєднує когнітивні, емоційні та символічні рівні, забезпечуючи відчуття культурної єдності та історичної безперервності.

Одним із ключових механізмів конструювання національної ідентичності є система символічних практик та культурних знаків, які функціонують як потужні інструменти кодифікації колективної свідомості та формування уявлення про «свою націю». Символи — це не лише декоративні чи формальні знаки; вони є носіями значень, історичних наративів, ідей і традицій, які формують культурну ідентичність народу та впливають на його самосприйняття. Так як “символи допомагають індивіду засвоїти і прийняти базові поняття, норми і цінності своєї культури. Символ виявляється адаптивним механізмом залучення людей до певних способів сприйняття і пізнання світу” [1].

Символи, у широкому розумінні, виходять за межі суто візуальних або матеріальних об’єктів: вони виконують роль носіїв історичних наративів, міфологем, архетипів, традиційних уявлень та нормативних цінностей, що репрезентують і підтримують культурну пам’ять суспільства. Символ можна розглядати як умовний знак, який має здатність конденсувати значну кількість соціокультурних значень.

У контексті національної ідентичності символ виступає засобом передачі колективного досвіду й історичної пам’яті. Одним із ключових механізмів консолідації національної спільноти є використання символів та ритуалів, що виконують функції ідентифікації, об’єднання та легітимізації спільних цінностей. Через символи суспільство створює спільний «мовний код» самоідентифікації, що об’єднує різні соціальні, культурні та регіональні групи. До них належать державні прапори, герби, гімни, монети, пам’ятники, національні костюми, культурні продукти (література, музика, фольклор), а також рослинні/тваринні символи. Наприклад, прапор, герб або гімн держави — не просто атрибути державності, але носії історичних наративів, емоційних асоціацій і моральних цінностей, які визначають уявлення про спільність і відмінність від інших націй. “Нації стають видимими через свої символи (прапори,

гімни та емблеми), церемонії (національні дні, регіональні свята, національні свята та міжнародні спортивні заходи), музеї та пам'ятники (колекції, меморіали та статуї), саму землю (ландшафт та столицю як історичний центр для установ та місце для проведення церемоній) та визначені кордони (паспорти, членство, громадянство, національність, інсайдери та аутсайдери” [26, 2]. В Україні державні символи відіграють особливо важливу роль у консолідації суспільства. Прапор України (синьо-жовтий) і герб (тризуб) активно використовуються під час державних свят, громадських акцій та у воєнний час як ознаки/сигнали/символи єдності. Українські традиції особливо шанують червону калину як один із найважливіших рослинних символів. Вона втілює родинні корені, рідну землю, відродження та непохитність духу народу. У піснях і фольклорі калина символізує красу, силу та стійкість України. Не менш значущими є верба, що пов'язана з весняними обрядами та Великоднем, і дуб, який уособлює міць і витривалість. Ці символи яскраво проявляються під час національних свят, у декоративно-прикладному мистецтві, на вишиванках, гербах місцевих громад та в художніх творах, формуючи своєрідну культурну палітру українського народу.

Формування національних символів часто пов'язане з етапами становлення нації: визвольні рухи, державотворення, модернізація. У такому процесі символи стають засобом консолідації спільноти, виразником її ідеалів та історичних травм. Символи виступають посередниками між індивідом і нацією, допомагаючи людині усвідомити себе частиною великої спільноти та сформувати почуття «національного я». Наприклад, у дослідженні “Важливість старої та нової символіки в сучасній шотландській національній ідентичності” [30], присвяченому шотландській ідентичності, зазначається, що як традиційні, так і нові символи мають значний вплив на формування сучасного національного самоусвідомлення шотландців.

Емоційний компонент є надзвичайно важливим: символи стають носіями гордості, пам'яті, надії або скорботи. Через це окремий індивід може відчувати свою причетність до «більшого цілого». Такий емоційно забарвлений зв'язок сприяє формуванню стійкішої національної ідентичності.

Символи можуть використовуватися як засоби формування іміджу країни на міжнародній арені або як показники культурної дистанції у взаємодії з іншими націями. Національні бренди, культурні фестивалі, дизайн, кінематограф і навіть страви кухні – усе це стає символічними ознаками ідентичності. Водночас вони можуть виступати інструментами як включення, так і виключення – вони здатні підсилювати відчуття «ми/вони», що створює ризики для міжнаціональної солідарності.

У умовах інформаційного суспільства символи швидко поширюються через медіа, стаючи частиною глобального культурного простору. Це створює як можливості, так і виклики для національної ідентичності: традиційні символи потребують переосмислення, щоб залишатися актуальними в нових культурних контекстах.

Отже, символ є не просто складником культури, а важливим механізмом, що забезпечує формування, збереження та зміну національної ідентичності. Без нього нація не здатна усвідомити себе як єдину історичну спільність.

Таким чином, символи виконують багатовимірну функцію у процесі становлення національної ідентичності. По-перше, вони виступають засобом кодифікації історичної пам'яті та культурних цінностей; по-друге – інструментом створення емоційного зв'язку між індивідом і нацією; по-третє – елементом ритуалізованої практики, яка закріплює відчуття спільності.

1.3. Символ як складова української народнопоетичної образності

Українська народнопоетична традиція сформувалася як багат шарова й складна система художнього мислення, у якій кожен образ не просто відображає повсякденні реалії, а й набуває знаково-символічного виміру, що передає спільні емоції, цінності та уявлення громади про світ. У цій системі символ відіграє роль універсального інструмента осмислення дійсності, адже здатен поєднувати конкретний зміст із метафізичними значеннями, зосереджуючи увагу не на самому явищі, а на ідеї, що стоїть за ним. Тому аналіз символіки українського фольклору дає змогу глибше осягнути механізми становлення національної ментальності, виявити давні культурні шари та простежити розвиток народного світогляду від міфологічних епох до сьогодення.

Однією з найхарактерніших рис народнопоетичної творчості є її глибока образність, що базується на поєднанні конкретного і абстрактного, матеріального й духовного. У центрі цієї образності перебуває символ – універсальна категорія художнього мислення, яка дозволяє передавати складні світоглядні, етичні й естетичні уявлення засобами метафоричного узагальнення. Символ у народній творчості є не лише засобом художнього зображення, а й носієм колективної пам'яті, етнокультурного досвіду, архетипних структур національної свідомості.

Фольклорна символіка є синкретичною за своєю природою. У ній поєднуються міфологічні, релігійні, побутові й поетичні елементи, що утворюють єдине художнє ціле. “українська система символічного відображення світу належить до найдавніших і найбагатших систем традиційної культури на планеті” [10, 282]. Символічна мова народної творчості формується на основі асоціативного мислення, де будь-який предмет, явище чи колір може мати глибинне значення, відмінне від прямого.

Символ у народній творчості виконує низку семантичних і комунікативних функцій:

- *світоглядна* – виражає уявлення народу про будову світу, добро і зло, життя і смерть. Так як “Символи є реалізацією світогляду, уявлень народу. Вони становлять невід’ємну частину національної картини світу, яка, зрозуміло, має певну мовну проєкцію, що функціонує у вигляді відповідних вербальних значень й утворює загалом семантичний простір мови, а в нашому випадку семантичний простір мови фольклору” [17, 53];
- *мнемонічна* – зберігає і передає колективний досвід та знання, бо основна функція символу полягає в тому, щоб накопичувати, зберігати й передавати інформацію, яка безпосередньо стосується пізнання;
- *естетична* – забезпечує художню цілісність фольклорного твору, його емоційно-образну виразність і “знаходить віддзеркалення в національній мові, певним чином і в усній народній словесності, її виражально-зображальних засобах” [Там само];
- *комунікативна* функція символу у фольклорі полягає у тому, що через символи народна культура здійснює діалог між минулим і сучасним, між окремою особистістю та колективом, забезпечуючи тяглість традиції та формування національної ідентичності.

У народнопоетичній творчості символи мають також структурне розмежування за тематикою та функціональними ознаками. Зокрема, виділяють:

- **жіночу символіку**, яка відображає материнство, родючість, життєву енергію, а також морально-етичні ідеали, пов’язані з образом жінки. Наприклад, образ квітки, джерела чи вогнища часто уособлює жіночий початок, тепло дому, духовну чистоту. В українській народній творчості символ жінки часто асоціюється з деревом. Найстійкіші зв’язки спостерігаються з калиною та вербою. Вербa – ніжна, скромна та беззахисна – уособлює материнську турботу, ласку та мрію, вона здатна

викликати задумливість і смуток, символізує жіночу долю та нещасливе кохання. Найбільш шанованою в Україні була калина, яка слугувала символом дівочої краси та кохання, а також мужності, героїчної боротьби з ворогами і вічної пам'яті [10, 282-283]. Наприклад у народній пісні “Ой зав'яла червона калина” калина – символ життя, краси та морального стану, що відображає внутрішнє горе героїні через зовнішній образ природи:

Ой зав'яла червона калина
Над криницею;
Горе ж мені, моя матінко,
Із п'яницею.
Що п'яниця та не кається,
І день, і ніч п'є;
А як прийде із Шинку додому, –
Мене молодую б ? [2, 225].

У іншій народній пісні “Ой вербо, вербо” верба символізує ніжність, красу, швидкоплинність життя та надію на життєву силу:

Ой, вербо, вербо, де ти зросла.
Що твоє листячко вода знесла.
Ой, знесла, знесла тиха вода,
А я молода, як ягода.
А я молода, як ягода [Там само, 233].

У наступних прислів'ях символи верби та калини підкреслюють гнучкість, ніжність і вроду дівчини: “Дівка як верба: її не поливай, а вона росте. Дівчина – як у лузі калина” [21, 125].

Оскільки верба не приносить жодного плоду, тому її часто вважають символом безпліддя. Вираз “грушки на вербі” означає фантазію, вигадку, неможливу річ;

- **чоловічу символіку**, що символізує силу, захист, активну життєву позицію. Основними символами є кінь, сокіл, дуб, сонце, вогонь, зброя (меч, шабля, спис). Ці символи переважно асоціюються з мужністю, воїнською честю, витривалістю й волею. Сокіл у народній поезії є символом волі й героїзму, ідеального чоловічого начала. Кінь виступає символом дороги, відваги, бойового подвигу, а дуб – уособленням сили та непохитності. Чоловічі символи нерідко пов'язані з мотивами боротьби, дії, руху: саме через них український фольклор зберіг пам'ять про історичні випробування та змагання народу. Наприклад у народній пісні “Ой літає соколенько по полю”:

“Ой літає соколенько по полю,

Та й збирає челядоньку додому” ... [12, 34].

“Ой, на горі сокіл пролітає,

А на морі козак проїжджає...” [Там само];

- **символи-знаки**, які виконують конкретні функції позначення подій, станів або суспільних ролей. Вони часто мають календарно-ритуальний або обрядовий характер, наприклад, зображення хрестів, зірок, геометричних орнаментів на вишивках та побутових предметах. Хрест – оберіг, знак віри, сакральності, використовується у народних вишивках та обрядових піснях. Зірка (сонячна або геометрична) – символ космосу, циклічності життя, використовується в орнаментах і візерунках на рушниках. Геометричні візерунки (ромб, трикутник) – позначають родину, жіноче і чоловіче начало, родинні цикли; зустрічаються у вишивці та гаптуванні;

- **символи стану, настрою та дії**, що передають психологічні або емоційні переживання, динаміку подій. Наприклад, буря, грім, блискавка – символи небезпеки, випробувань, конфлікту; часто зустрічаються у казках і

легендах. Туман, мряка – символ невизначеності, внутрішнього сум'яття, перехідних станів. Веселка – символ відновлення гармонії, миру, надії після труднощів. Роса – символ свіжості, чистоти, відродження природи і духу.

Символ у народнопоетичній творчості не є статичним. Він зазнає трансформацій залежно від часу, регіону, соціокультурного контексту. Те, що в архаїчній традиції означало сакральне, в сучасному фольклорі може набувати нових емоційних або етичних значень, адаптуючись до змін суспільної свідомості. Цей динамізм символу забезпечує його здатність залишатися ефективним засобом художнього та комунікативного вираження протягом століть.

Символ у народнопоетичній творчості є не лише засобом художнього образотворення, а й механізмом збереження й трансляції світоглядних орієнтирів народу, який забезпечує тяглість традиції й водночас – її здатність до оновлення. На думку М. Дмитренко, “Світ символів архаїчного пласта українського фольклору надзвичайно багатий, адже це система уявлень та образів, що дійшли до нас (зрозуміло, в трансформованих через різноманітні культурні епохи змістоформах) від дотрипільських часів і зберегли в специфічно закодованому плані сакральний світогляд (небесне – земне; боже – людське), засвідчили його еволюцію в напрямку до профанного (земне, буденне, людське), іншими словами – еволюцію від архетипу, фенотипу, генотипу до стереотипу” [3, 24-25].

Символ у народнопоетичній традиції є динамічним утворенням. Його значення змінюється залежно від історичного періоду, соціальних умов, побуту та ментальних домінант епохи. Архетипні образи зберігають первісну глибинну основу, але водночас адаптуються до сучасності, набуваючи нових відтінків. Наприклад, образ калини в новітньому фольклорі може виступати символом національної стійкості й

згуртованості, а образ верби – символом пам'яті й духовної тяглості. Трансформація символів є природним процесом: зміна функцій не руйнує традицію, а навпаки – поглиблює її, забезпечує актуальність та життєздатність народної символіки у сучасній культурній парадигмі.

Отже, символ відіграє визначальну роль у структурі української народнопоетичної традиції, формуючи її образний, емоційний та світоглядний фундамент. У фольклорі символ постає не просто художнім прийомом, а універсальним засобом осмислення дійсності, здатним поєднувати матеріальне й духовне, конкретне й абстрактне, побутове й сакральне. Його багатозначність забезпечує глибину народнопоетичного мислення, відкриваючи доступ до архетипних пластів колективної пам'яті.

Фольклорна символіка, синкретична за своєю природою, поєднує міфологічні, релігійні, етнографічні та художні елементи, що утворюють цілісну систему образів і значень. Українська традиція формує один із найдавніших і найбагатших символічних комплексів, де кожен знак – від рослинного образу до космологічного мотиву – набуває чіткої культурної та світоглядної функції. Символ виконує у народній творчості низку важливих ролей: світоглядну, мнемонічну, естетичну та комунікативну, забезпечуючи передачу цінностей між поколіннями та підтримуючи діалог минулого з сучасністю.

Жіноча, чоловіча, обрядово-ритуальна та психологічна символіка відображає багатовимірність народного уявлення про людину та світ. Такі образи, як калина, верба, дуб, сокіл, хрест чи геометричні орнаменти, формують стійкі семантичні комплекси, що передають уявлення про красу, силу, родючість, боротьбу, гармонію, час і життєвий цикл. Їх стабільність поєднується з динамікою значень: архаїчні символи зберігають первісну глибинність, але водночас трансформуються відповідно до нових суспільних і культурних умов.

Дослідження показує, що динамізм символу не руйнує традицію, а забезпечує її життєздатність. Завдяки здатності адаптуватися до змін фольклорна символіка продовжує виконувати свою функцію культурного коду, який формує світогляд, національну ідентичність та естетичні ідеали українського народу. Таким чином, символ є ключовим елементом народнопоетичної образності, що інтегрує історичний досвід, духовні цінності та художні принципи української культури.

РОЗДІЛ 2. СЛОВЕСНА СИМВОЛІКА У ПІСЕННИХ ТЕКСТАХ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТІЛЬЦІВ

2.1. Історико-культурні передумови виникнення стрілецького руху

Стрілецький рух став важливою складовою українського національно-визвольного процесу початку XX століття. Соціально-політичні умови початку XX ст. мали ключовий вплив на формування стрілецького руху. У Галичині українці перебували в особливо складному становищі: польська еліта домінувала в суспільному та політичному житті, а австрійська адміністрація часто ігнорувала права місцевого населення. Це сприяло розвитку національної самосвідомості та прагненню до активної участі у формуванні власного культурного й політичного простору.

У той же час, Європа перебувала на порозі Першої світової війни, що підштовхувало австрійську владу до створення національних військових формувань для мобілізації місцевого населення. Українські громадські діячі і політичні організації скористалися цією ситуацією, бачачи у військовій службі можливість виховання свідомої молоді та підготовки до майбутньої національної боротьби.

Водночас розвиток українського національного руху не був ізольованим від загальноєвропейських політичних процесів. Протягом XIX століття в Європі поширювалися ідеї націоналізму та самовизначення народів. Українська інтелігенція активно обговорювала питання національної автономії, права на самоврядування та культурну самобутність. Культурний контекст виникнення стрілецького руху був не менш важливим, ніж політичний чи соціальний.

Українська культура XIX-початку XX століття переживала період відродження: зростала роль літератури, музики, театру та шкільної освіти у формуванні національної ідентичності. Діячі українського національного відродження, такі як Іван Франко, Михайло Грушевський та

Леся Українка, активно популяризували ідеї самовизначення та культурної автономії.

Фольклорна спадщина, пісні, танці та обрядові практики виконували роль не лише культурного, а й морального виховання. Вони формували колективну свідомість та патріотичні цінності, які стали основою для підготовки молоді до стрілецького руху. Традиція козацьких та селянських формувань поєднувалася з ідеями модерного націоналізму, створюючи сприятливий ґрунт для мобілізації громадянської активності.

Освіта та фізичне виховання відігравали важливу роль у формуванні стрілецького руху. Виникнення українських шкільних і студентських товариств, гуртків “Сокіл” та спортивних організацій сприяло поширенню військової підготовки серед молоді. Ці організації поєднували фізичні вправи, навчання тактиці та орієнтуванню, водночас виховуючи почуття національної відповідальності. Через “Сокіл” і подібні об’єднання українська молодь отримувала практичні навички, необхідні для військової служби та активної участі у суспільному житті.

Стрілецький рух, який у цей період динамічно поширювався на теренах усієї Галичини, змушений був долати значну кількість як зовнішніх, так і внутрішніх перешкод. З одного боку, серйозний спротив чинили польські політичні та адміністративні кола, що послідовно перешкоджали нормальному розвитку українського національного життя. Це виявлялося у систематичному блокуванні культурних та освітніх ініціатив, насамперед створення українського університету у Львові, а також у гальмуванні організаційних процесів, пов’язаних із формуванням українських військових структур. Подібна політика, враховуючи міжнаціональні та соціально-політичні обставини тогочасної Галичини, видається передбачуваною.

З іншого боку, стрілецький рух зазнавав труднощів і у внутрішньому вимірі. Йдеться про явище відступництва та

непослідовності серед частини українського середовища, яке Іван Франко влучно охарактеризував як середовище “патентованих патріотів”. Такі діячі, часто декларуючи відданість національній справі лише формально, на практиці схилялися до компромісів або ж уникали активної участі у визвольних ініціативах. Їхня поведінка не лише ускладнювала процес консолідації українського суспільства, а й створювала додаткові ідейні та організаційні бар’єри для розгортання стрілецького руху. На жаль, подібне явище також не було винятком для тогочасного громадського життя.

У результаті внутрішньої ментальної та світоглядної роздвоєності значна частина галицького суспільства певний час займала невизначену позицію: вони прагнули залишатися водночас і поміркованими австрофілами, і українофілами. В основі цього лежала надія на прихильний жест з боку цісарського двору – надання Галичині хоча б обмеженої національно-культурної або територіальної автономії. Такий лоялізм до «сильнішої влади чужинців» нерідко переходив у відверте низькопоклонство й спричинив формування особливого психологічного феномену – антимілітаристських настроїв серед частини українського суспільства.

Ця антимілітарна установка виразно простежується у спогадах Андрія Чайковського, який зазначав, що «наш загальний ненавидів військового однострою, як арештантської сірятини», і що практично ніхто з тодішніх українських лідерів не припускав можливості, що настане час, коли українці потребуватимуть власного корпусу вищих військових старшин. Панівною була ілюзія вічності Австрійської імперії та незмінності династії Габсбургів, а здобуття національних прав уявлялося винятково як результат праці граматистів та лексикографів.

Подібна система мислення й поведінкові настанови, характерні для провідних діячів тогочасних українських політичних течій – національних і соціальних демократів, радикалів, – дали підстави

філософові М. Шлемкевичу сформулювати автостереотип, вкладений нібито в уста галичан: “Ми, галичани, це не плем’я геніїв і героїв, але плем’я організованої пересічі. Наша роль служебна ...”. Як і будь-яка стереотипна оцінка, ця характеристика є надмірно узагальненою й одновимірною.

Адже, з іншого боку, саме ця “організована пересіч” зуміла у критичні моменти історії мобілізуватися й створити військові та політичні структури, які далеко виходили за межі “пересічності”: Українську Галицьку армію, а згодом – УВО, ОУН і УПА. Непересічність цих зусиль підтверджується й постатями їхніх провідників – Є. Коновальцем, С. Бандерою, Р. Шухевичем та іншими, чиї біографії засвідчують високий рівень організаційного таланту, політичної волі та стратегічного мислення.

Настрої пасивності, поразковості й провінційності, які Д. Донцов влучно окреслив терміном “провансальство”, виявилися цілком несумісними з новітнім типом політичного мислення. Ламання цих застарілих психоментальних комплексів стало можливим завдяки молодому поколінню української інтелігенції – бойовій генерації Українських Січових Стрільців, світоглядні засади якої значною мірою були сформовані під впливом Івана Франка. Саме ця інтелектуально-військова сила стала своєрідним прологом до постання модерної української нації, адже саме вона втілювала в практичне життя Франковий “ідеал національної самостійності”.

Недарма Василь Стефаник пізніше наголошував: “Ту команду дав Іван Франко: “Має бути Україна!”. Історичний досвід не раз підтверджував: гармонійне поєднання інтелектуального потенціалу та збройного чинника завжди приносило вагомі результати – якщо не негайно, то у певній перспективі. У широкому історичному й екзистенційному вимірах ця єдність знання та сили відкривала народів

шлях уперед, даруючи надію та вказуючи світло в кінці найтемнішого тунелю.

Духовна близькість Івана Франка до українського січового стрілецтва мала для України воістину доленосний характер. Глибоко символічним постає той факт, що останні місяці свого земного життя Франко провів саме серед стрілецтва – у “Стрілецькій захисті” у Львові. Його особистий зв’язок із цим військовим формуванням був не лише ідейним, а й родинним: у лавах Українських січових стрільців служили обидва його сини, Петро та Тарас.

Особливо промовистою стала присутність численної стрілецької делегації, очолюваної Григорієм Коссаком, на похороні Великого Каменяря 31 травня. Стрільці стояли почесною вартою біля домовини, супроводжували її і, по суті, провели свого духовного наставника в останню путь. Їхня шана до Франка була висловлена лаконічною, але глибоко змістовною фразою на траурному вінку: “Великому Каменяреві. Ми ломимо скалу”.

Усвідомлюючи масштаб і непоправність втрати, стрільці в некролозі точно окреслили місце Івана Франка в історії українського визвольного руху, назвавши його “першим жовніром першого ряду першої чети каменярської сотні, що впав на бойовому шляху України”. Таке означення не лише підкреслювало винятковість його особистості та творчої місії, а й засвідчувало сприйняття Франка як морального лідера цілого покоління борців за свободу України [24].

Кожне покоління формує власну історію боротьби. Виклики, що постали перед українським січовим стрілецтвом у 1914 році, мали політичний, культурний та військовий аспекти. Вирішення ключового – військового – питання дозволяло впливати й на інші сфери. У контексті військово-геополітичних зіткнень, де українцям відводилася роль пішаків, перетиналися інтереси Російської та Австро-Угорської імперій. У таких

умовах Січове Стрілецтво обрало шлях боротьби за відновлення власної державності, ставши першим українським військовим формуванням через два століття після Полтавської битви, що активно захищало національні інтереси та закладало підвалини майбутнього національного війська.

Молодечий патріотичний порив УСС вселяв у Івана Франка надію, що важкі історичні випробування другої половини 1914 року не шкодитимуть українському народу, а стануть початком нової епохи його розвитку. Під час Першої світової війни, у боях на Маківці, над Стрипою та на Лисоні, УСС боролися за Україну, яка тоді існувала переважно у їхніх серцях. Важливу роль у цьому процесі відігравали й жінки. Олена Степанів-Дашкевич, Софія Галечко, Ганна Дмитерко, Павлина Михайлишин та інші представниці української інтелігенції залишили університетські аудиторії заради фронтових обов'язків – очолювали чоти, виконували санітарні та розвідувальні завдання, брали участь у боях та були відзначені нагородами за хоробрість. Це покоління галичан активно сприяло формуванню Львова як справжнього українського П'ємонту – наукового, культурного та політичного центру, що відігравав ключову роль у процесах національного відродження.

1 листопада 1918 року у Львові група молодших офіцерів на чолі з сотником Дмитром Вітовським разом із 1500 стрільцями здійснила героїчний вчинок: вони роззброїли львівський гарнізон, захопили урядові установи та підняли над міською ратушею синьо-жовтий прапор. Влада перейшла до Української Національної Ради, а вже 9 листопада сформувався перший уряд Західноукраїнської Народної Республіки.

Створити цю державу було нелегко, а утримати її — ще важче. Поразку визначали нерівні сили, внутрішні проблеми політичного керівництва та міжнародні складнощі, включно з підтримкою Польщі західними державами. Проте УСС не втратили духу. Д. Вітовський наголошував: “Хоч би лиш сотня повернулася додому, ми мусимо виконати

свій національний обов'язок" [16, 79]. Своєю відданістю та героїзмом вони сіяли, як навчав Іван Франко, зерна волелюбності, на яких мала вирости українська модерна нація. Гірка істина "Вмирати збираєшся, а жито сій" символізує їхню віру в майбутнє, де життя й боротьба йдуть пліч-о-пліч.

Особливе значення для формування стрілецького руху мала міжпоколінна передача ідеалів та моральних принципів. Молодь, залучена до стрілецтва, не тільки оволодівала військовими навичками, але й переймала духовну спадщину старших поколінь, що відображалось у високих моральних стандартах, готовності до самопожертви та активній громадянській позиції. Цей фактор створював унікальний синтез військової дисципліни та культурної самосвідомості, який відрізняв Українські Січові Стрільці від інших військових формувань Австро-Угорщини.

Не менш важливим було формування національної символіки та ритуалів, що сприяло консолідації української молоді навколо ідеї державності. Вшанування героїв, шанування національної історії, проведення урочистостей і бойових навчань з елементами ритуалізації виховували відчуття приналежності до великої історичної місії. Цей процес готував ґрунт для подальшого розвитку військово-політичних структур, здатних діяти незалежно від зовнішніх обставин, як це сталося під час проголошення ЗУНР у 1918 році.

Отже, історико-політичні умови початку XX століття, зокрема соціальна нерівність у Галичині, обмежені права українців і загроза воєнних конфліктів, створили передумови для формування стрілецького руху як форми національної мобілізації. Культурний контекст був не менш важливим: відродження української літератури, музики, театру та шкільної освіти сприяло формуванню національної свідомості та патріотичних цінностей, які стали фундаментом для підготовки молоді до участі у стрілецькому русі. Вплив інтелігенції та громадських організацій ("Сокіл",

студентські товариства) забезпечив формування нового типу української молоді, поєднуючи військові навички з високою моральною та національною свідомістю. Внутрішні та зовнішні виклики, включно з опором польської адміністрації та антимилітарними настроями серед частини населення, не зупинили розвиток руху, а лише підкреслили значення рішучості та організованості українського суспільства. Стрілецький рух як фактор національного відродження став важливим етапом у формуванні модерної української нації, заклавши основи для подальшого розвитку української державності, військової культури та суспільної активності.

2.2. Символіка світу рослин у творах стрілецької пісенної традиції

Світ рослин у пісенній традиції Українських січових стрільців відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки стає одним із ключових засобів моделювання національного світогляду, емоційного тла боротьби та уявлень про рідну землю. Стрілецькі пісні, створені в умовах війни, соціальної нестабільності та національного піднесення, активно актуалізують образи флори – як традиційні для українського фольклору, так і трансформовані під впливом нових історичних обставин. Символи рослинного світу в цих текстах не є лише декоративними елементами: вони виступають маркерами простору, семантичними ядрами колективної пам'яті, знаками ідентичності та інструментами емоційної комунікації між воїнами і народом.

Ще до появи стрілецьких пісень український фольклор сформував багату систему рослинних символів, кожен з яких був пов'язаний із певними національно-культурними смислами. Українські думи, історичні пісні, родинно-побутова лірика та навіть замовляння створили стійкі асоціативні ряди:

- калина – рідна земля, кров, жіноча доля;
- дуб – сила та мужність;
- тополя – самотність і страждання;
- явір – молодість і чоловіча доля;
- барвінок – вірність, кохання, пам'ять.

УСС, будучи носіями національної традиції та її свідомими інтерпретаторами, переосмислили цю систему в контексті визвольної боротьби. Рослинна символіка стала не лише емоційним тлом, а й вираженням націєтворчих прагнень, способом сакралізації ідеалів та актуалізацією спадковості між минулим і сучасним.

Рослини в стрілецьких піснях розгортають не просто природний пейзаж, а символічний “ландшафт нації”, у якому природа співмірна з історією, а окремі флористичні образи втілюють ідеї життя, смерті, безсмертя та колективного духу.

Калина – один із найпотужніших символів української культури, що синтезує ідеї краси, роду, жіночої долі:

Ой у лузі та ще й при березі

Червона калина

Породила молода дівчина

Хорошого сина

[“Ой у лузі та ще й при березі”; 12].

Характерно, що в цій пісні образ калини пов'язаний спочатку з образом молодої дівчини, а далі – з образом козака. Дуже цікаве поєднання двох планів традиційного образу. У цій пісні також вперше бачимо поєднання образів червоної калини і сухого дуба, що, як той козак перед походом, стрепенувся до життя перед небезпекою.

У стрілецьких піснях калина – це також молода дівчина:

Коло млина яворина,

Зацвіла калина.

Навчилася в саду спати

Молода дівчина

[“Коло млина яворина”; 19, 122].

Калина символізувала і вічне, довговічне кохання. У пісні “Ой шумить, шумить та дібровонька” калина є свідком зустрічі хлопця з коханою. Дівчина боїться, що хтось може підслухати їхню розмову, а тоді “підє обмовка, зараз лукава, підє неслава”. Але хлопець її заспокоює:

Кохана! Сплять люди,

Хто ж слухати буде?

Заснула й калина

Ген коло тина!

[“Ой шумить, шумить та дібровонька”; 14, 37].

Проте найчастіше калина була символом смутку, туги, жалю за загиблим. Якщо калина похилила віти чи починає в’янути – це дружина сумує за чоловіком чи дівчина плаче за коханим хлопцем. Такий мотив зустрічаємо у всіх піснях на військову тематику, у синтаксичній та інтонаційній побудові яких часто використовується паралелізм:

А в тієї калиноньки

Аж до землі віти гнуться;

А в тієї дівчиноньки

Аж до землі сльози ллються.

[“Курилася доріженька”; 14, 21].

Червона калина постає як символ національної пам’яті, безсмертя боротьби та єдності Українських січових стрільців. Посаджена “стрільцевою дружиною” на могилі товариша, вона втілює продовження життя й незламність духу, що проростає крізь втрати. Калина водночас персоніфікує вдячність і шану полеглим, стаючи живим знаком того, що їхня жертва не була марною, а боротьба триває у серцях живих:

А на тій могилі червона калина –

Її посадила стрільцева дружина [“Карпатській гори, зійдіть на долину”; 20].

Явір у народній традиції символізує молодість, красу та парубоцьку силу. У стрілецьких піснях цей образ зазнає трагічно-героїчного відтінку. Часто явір постає в контексті мотивів розлуки, суму, сліз, смерті чи вшанування юних полеглих стрільців:

Ой помалу, помаленьку

Пішла сльоза по личеньку...

“Урви, мила, яворини,

Як для мене сиротини...”

[“Як я, браття, раз сконаю”; 14, 63].

У деяких піснях явір “схиляється” або “похилився”, що метафорично передає скорботу за вбитим воїном або пригніченість землі під тягарем війни. Проте навіть трагічна семантика не знищує основний смисл явора: він все ще уособлює нев’янучу мужність української молоді, для якої війна стає шляхом самопожертви. Явір садили на могилах молодих хлопців, тому інколи він символізує вічну пам’ять про людину і є місцем вічного спочинку, як у стрілецькій пісні “Готуй мені зброю”.

Вишня – символ світового дерева, життя; символ України, рідної землі; матері; дівчини-нареченої [18, 39].

Слово-символ вишня є носієм переважно позитивної конотації, асоціюючись із, – “красою”, “розквітом”, “здоров’ям”. Дівчина або молодиця, з якою пов’язаний образ вишні, червонощока, мила, приваблива; тут знаходить свій вияв ідеал жіночої краси в уявленні українця. Так, у збірнику Пісень Українських Січових Стрільців зафіксовано:

Ой любив та кохав,

Собі дівчину мав,

Гей як у саду вишня.

[“Ой любив та кохав”; 14, 57].

Тон поезій із символом вишня, як правило, бадьорий, настрій героїв, в тому числі й самої дівчини (жінки), – веселий, грайливий. Образ-символ вишні може вживатися і щодо інших пісенних персонажів, здебільшого в позитивному плані, на ознаку когось близького, рідного. Лише зрідка символ вишні/ черешні може пов’язуватися із печаллю:

Схилилися дві черешні

Наліво й направо,

А на вітях вітер грає

Про стрілецьку славу.

[“Заківтчали дівчатонька”; 14, 29].

Слова-символи рута і м’ята означають дівоцтво, фізичну і духовну красу дівчини, суворість моральних устоїв, незнання кохання [8, 62]. У народних піснях слова-символи рута і м’ята нерідко поєднуються, створюючи узагальнений образ дівчої цноти, часом із сумним забарвленням. Образ-символ рута-м’ята зустрічаємо лише в стрілецьких піснях, і завжди ця рослина виступає символом пам’яті:

Не заплаче мати

Тай над головою,

Не посадить м’яти

На могилу твою.

[“Ой там при долині”; 14, 65].

Або інший приклад:

Гей там у полі,

Там у полі високая могила.

Гей там дівчина,

Там дівчина молодая ходила.

Гей та ходила

Руту-м'яту на могилі садила.
 Гей перловими,
 Перловими слізоньками зливала,
 Гей щоби тая,
 Щоби тая рута-м'ята не в'яла.
 Гей рости, рости,
 Рости, рости руто-м'ято широко,
 Гей пускай корінь,
 Пускай корінь в сиру землю глибоко.
 Гей пускай корінь,
 Пускай корінь, хай землиця не тяжить
 Гей бо під нею,
 Бо під нею чорнобривий мій лежить.
 [“Гей там у полі”; 14, 48].

Аналізуючи представлені образи, можна виокремити кілька ключових функцій рослинної символіки в текстах УСС:

- **Емоційно-експресивна функція**

Рослини допомагають створити настрій пісні – тугу, героїзм, скорботу або надію. Образи калини, явора чи тополі передають внутрішній стан стрільця.

- **Націєтворча функція**

Натуральні символи виступають маркерами національної ідентичності, підкреслюючи глибинний зв'язок воїна зі своєю землею. Калина й дуб стають символами України, її сили та відродження.

- **Сакралізувальна функція**

Деякі рослини (особливо барвінок і калина) перетворюються на метафоричні знаки пам'яті про загиблих, сакралізуючи саму ідею боротьби.

- **Комунікативна функція**

Рослинні образи виконують роль «мова природи», через яку стрільці передають послання рідним, коханим, майбутнім поколінням.

- **Психологічна функція**

Флора в піснях допомагає осмислити травматичний досвід війни, надаючи йому медитативної форми.

Отже, символіка рослинного світу у пісенних текстах Українських січових стрільців є однією з ключових складових їхнього художнього мислення. Вона поєднує фольклорну традицію з новою патріотичною поетикою, трансформуючи усталені символи відповідно до історичних умов початку XX століття.

Образи дуба, калини, явора, тополі, барвінка та узагальненої природної зеленої стихії виступають не просто елементами поетичного декору, а смисловими ядрами, що репрезентують національний характер, духовну силу, пам'ять, жертву й надію на відродження. Через ці символи стрілецькі пісні конструюють власний міф свободи – міф, у якому людина і природа функціонують як нерозривне ціле.

Саме тому рослинна символіка в піснях УСС виконує вирішальну роль у формуванні емоційного та ідеологічного простору стрілецької традиції, перетворюючись на один із фундаментальних інструментів національної самоідентифікації.

Чи:

І вона [дівчина] си погадає:

“Хто ж в могилі спочиває?

Ані плити, ані рути,

Тутки мусить стрілець бути”.

[“Як я, браття, раз сконаю”; 14, 63].

Як бачимо, основним символічним значенням фольклорного символу рута-м'ята є пам'ять.

Поширеним у піснях УСС є образ-символ листок, а ще частіше сухий листок. Він символізує те, що відходить, – втрачені надії, мрії, роки, що марно минули. Часом листок не несе жодного символічного значення, але надає поезії сумного звучання:

Вечора блакит в тіні сховався,

Листя шепоче легенько,

Сон тихий в мрію душі зілявся,

Ой люлі, моє серденько.

[“Маєва нічка”; 14, 40].

Трава як символ виражає почуття, мрії, що не здійснилися. Реалізацію таких символічних значень відбиває збірник “Пісенник УСС”:

Дожидайся мене, серденьтко моє,

Як виросте в тебе, у твоїй світлонці

Трава на помості.

Ой росла тат росла трава шовковая,

Гей! Та вже похилилась.

Ждала, ждала козака молода дівчина

Та вже й зажурилась.

[“Ой любив та кохав”; 14, 57].

Набули виразного символічного значення назви сільськогосподарських культур – пшениця, жито, просо, овес, гречка, льон і інші. Образ-символ жито зустрічаємо у козацьких піснях, рідше – у стрілецьких.

Інколи в літературі жито символізувало битву. Такий мотив зустрічаємо і в стрілецькій пісні “А хто хоче війну знати”. Символи життя і смерті подібні:

Дівча хтіло війну знати,

Пішло в поле жито жати.

[“А хто хоче війну знати”; 14, 49].

Дуб – традиційний символ сили, мужності й непорушності. У міфологічній свідомості дуб пов’язаний з чоловічою енергією, родовою міццю й стійкістю. У стрілецьких піснях дуб нерідко уособлює стрільця, який стоїть “мов дуб”, що відображає ідею незламності та готовності до самопожертви. Дуб, який нахилився (“додолу схилювся”), – це потужний образ загиблого стрільця. Стрілець асоціюється з деревом: він не просто падає, він “гнеться”, але не ламався зразу – символ витривалості, сили, але і трагедії:

А вітер колише зелену траву,
Молодий дуб додолу схилювся,
 Листя шелестить, вбитий стрілець лежить,
 Над ним коник його зажурився [15].

Народнопоетичний паралелізм: схилений дуб віддзеркалює журбу й втому воїна, підкреслюючи тягар історичних випробувань, що падають і на природу, і на людське серце. Дуб є символом не лише міцності народу, а й його глибокої тривоги, смутку та внутрішньої боротьби:

Зелений дубочку, чого похилився?

Стрільчику січовий, чого зажурився? [“Зелений дубочку, чого похилився?”; 20].

Жовкнення й в’янення дуба підсилює мотив скорботи: так само, як дерево тратить життєву силу, ліричний герой переживає внутрішнє виснаження, адже “світ широкий” розділяє його з тим, кого він любить чи за ким тужить. Дуб у цьому контексті стає образом духовного стану героя – могутнього, але зраненого, самотнього в боротьбі та тузі:

Ой нагнувся дуб високий понад став,
 Ой по тобі жаль глибокий позістав.
Жовкне, в’яне дуб високий тут, то там,

Ти далеко, світ широкий, а я сам [“Ой нагнувся дуб високий понад став”, 20].

Отже, флористичні образи становлять одну з найважливіших семантичних площин стрілецького поетичного світу. Вони не лише продовжують загальноукраїнську фольклорну традицію, а й набувають нової, історично зумовленої інтерпретації – трансформуються в художні маркери національної пам’яті, боротьби, жертви та відродження. У стрілецьких піснях флора постає як особлива семіотична система, здатна передавати як індивідуальні, так і колективні емоції. Такі рослини, як калина, явір, дуб, тополя, барвінок, рута-м’ята, вишня, а також узагальнені образи листя, трави, збіжжя, набувають значень, що виходять далеко за межі описової функції. Вони виконують роль знаків, через які артикулюється стрілецький досвід війни, любові, втрати, духовної стійкості та надії.

Калина у пісенних текстах УСС концентрує одразу кілька смислових площин: вона є маркером рідної землі, знаком жіночої долі, символом любові, але насамперед – знаком жалоби та пам’яті про загиблих стрільців. Образ похиленої чи зів’ялої калини постає одним із найпоширеніших метафоричних позначень жіночого страждання та національної скорботи. Явір, традиційно пов’язаний з молодістю та чоловічою долею, у стрілецьких піснях набуває виразної героїко-трагічної тональності. Похилений явір символізує смерть молодого вояка і водночас його моральну велич та незламність. Таке поєднання трагічного й героїчного відбиває специфіку стрілецького світогляду, у якому смерть за Україну мислиться як продовження життя у національній пам’яті. Дуб, символ сили та мужності, репрезентує того ж стрільця – стійкого, твердого, укоріненого у свій народ. Навіть зламаний чи схилений дуб зберігає семантику внутрішньої величі, підкреслюючи гідність загиблого героя. Вишня, навпаки, надає пісням УСС моментів світлого естетизму:

вона уособлює жіночу красу, весну, оновлення, рідний дім. Проте у деяких текстах вишня теж переходить у площину символу пам'яті, що свідчить про багатозначність і рухливість стрілецької символіки. Особливої уваги заслуговує образ рути-м'яти, який у стрілецьких текстах набуває стабільного символічного значення – вшанування полеглих і культивування пам'яті. Через мотив саджання й поливання цієї рослини дівчиною створюється поетична модель утримання зв'язку між живими та мертвими, символічне продовження життя героя у пам'яті спільноти.

Усі ці образи виконують у піснях УСС комплекс художніх функцій. Вони: емоційно структурують текст, задаючи його настрій; формують націєцентричний простір, у якому рослинні символи стають знаками української ідентичності; сакралізують ідею боротьби, перетворюючи смерть стрільця на духовну подію; створюють міст між індивідуальним досвідом і колективною пам'яттю, забезпечуючи комунікацію поколінь; виконують психотерапевтичну функцію, допомагаючи осмислити травму війни.

Таким чином, рослинна символіка у пісенній традиції УСС постає не другорядним чи декоративним компонентом, а центральним елементом художнього мислення стрільців. Через образи флори конструється цілісний поетичний світ, у якому природа та людина функціонують як єдиний націєтворчий організм. Саме завдяки рослинним символам стрілецькі пісні формують власний міф героїчної боротьби – міф, що ґрунтується на глибоких коренях народної культури й водночас відкритий до історичної модернізації.

2. 3. Символізація зоонімів у пісенних текстах УСС

У системі поетичних образів стрілецьких пісень особливе місце посідають зооніми – назви тварин та птахів, що виконують потужну

символічну, емотивну та ідентифікаційну функції. Вони не лише відтворюють фрагменти навколишнього світу, знайомого стрільцям із дитинства, а й допомагають виразити складні емоційні стани, переживання, мрії та відчуття, пов'язані з війною, розлукою, коханням і смертю. В умовах воєнних випробувань образи птахів та тварин стають своєрідним кодом колективної пам'яті й емоційної комунікації, завдяки чому пісенні тексти УСС набувають особливої виразності, насиченості та художньої глибини.

Зооніми у стрілецьких і повстанських піснях не є випадковими: вони успадковують багаті значення української фольклорної традиції, але водночас модифікуються відповідно до нових історичних реалій, стаючи знаками-символами мужності, жертвовності, самотності, нездійсненності або ж надії. Їхня поява в текстах, пов'язаних із військовим побутом, відображає світоглядну картину стрільця, для якого природа та її мешканці стають мовними індикаторами стану душі, провісниками долі, метафорами боротьби чи втрати. Саме тому аналіз символізації зоонімів дає змогу глибше зрозуміти естетику та внутрішню структуру стрілецької пісенної традиції.

Символізація зоонімів у пісенних текстах Українських Січових Стрільців є багатоплановою і багаторівневою. Поряд із чітко видимими функціями – передача долі, передвістя смерті, прояв мужності або кохання – зооніми виконують роль своєрідного “емоційного коду”, через який аудиторія розпізнає психологічний стан героя та соціально-історичний контекст подій.

Символ птаха виступає образом живої пам'яті та духовного зв'язку між живими й померлими. Пташка співає над могилою, перетворюючи смерть на щось природне, гармонійне і водночас скорботне, адже її спів “тужную піснь” нагадує про минуле та втрати. Водночас вона символізує надію та продовження життя: через весняний спів пташки

померлий ніби залишається частиною світу живих, а його пам'ять оживає у природі. Тобто пташка уособлює одночасно смуток і духовне піднесення, підкреслюючи зв'язок людини з природою та вічністю:

Хоч у гаю поховайте,

Щоб було колись весною:

Щоб пташина заспівала

Тужную піснь наді мною.

І нині могилу мою

Звеселять всі пташки співом,

А ти, друже, як там будеш,

Змов “Бородице Діво” [“Як нам прийдеться вмирати”; 20].

1. Птахи як вісники долі та передвісники подій

Журавлі та зозулі у стрілецьких піснях мають передусім метафоричне значення. Журавлі символізують тугу, розлуку, невідворотність долі. Образ “крилоньок”, що зітруться, підкреслює слабкість людини перед обставинами війни та неможливість уникнути трагічного випробування. Зозуля виступає знаком тривалості життя, водночас пов'язуючи природний ритм із людським. Образ воронів у піснях поєднує символіку смерті та трагічної самотності: вони виконують роль “місцевих жертвовних спостерігачів”, що завершують людське життя ритуальною присутністю.

У стрілецькій пісні “Журавлі” на слова Л. Лепкого образ крил (крилоньок) передає важкість долі, що закинула героя далеко від дому:

Кличуть: кру, кру, кру,

В чужині умру,

Заки море перелечу,

Крилонька зітру,

Крилонька зітру.

[“Журавлі”; 14, 31].

Основні компоненти символічного значення “неминучість”, “доля”, “поразка”.

У стрілецьких і повстанських поезіях зозуля постає як символ передвісництва та виступає ознакою, що визначає тривалість людського життя:

Не викує, брате,
Літ твоїх зозуля,
 Закує з гармати
 Ворожая куля.

[“Ой там при долині”; 14, 65].

Ворон – птаха, що живиться мертвечиною, часто символізує загиблого козака: далеко від нього і мати, і батько, і кохана дівчина, тож лише ворон здійснює над ним моторошний поминальний обряд:

Не заплаче мати тай над головою,
 Не посадить м'яту на могилу твою...
 Один бір заплаче нишком серед ночі,
 І ворон закриє, виймаючи очі.

[Там само].

2. Сокіл і інші птахи-мужності

Сокіл у піснях УСС – це уособлення мужності, сили та козацького духу. Його образ часто поєднується з порівнянням стрільців із соколами, що підкреслює хоробрість, готовність до бою та волелюбність. Такий символізм підкреслює ідеал воїна та формує у слухача уявлення про морально-етичні стандарти стрільця.

Соловей та інші співучі птахи мають протилежну функцію: вони уособлюють молодість, радість, любовні стосунки. Зокрема,

соловейко стає мовним посередником між закоханими, передаючи емоційний стан героя та його романтичні переживання.

У тематичній групі “назви птахів” у піснях на військову тематику часто з’являється сокіл. У всіх таких творах він постає як символ чоловічої відваги, сили та козацького духу. Подібне символічне значення образу сокола спостерігаємо й у стрілецькій пісні “Ой видно село”.

Іде, іде військо крізь широке поле,

Хлопці ж бо то, *хлопці, як соколи*.

[“Ой видно село”; 14, 35].

Сокіл у “Коли ви вмирали (Тим, що впали)” – це символ ідеального воїна: мужнього, благородного, готового до бою за свою землю. Звернення до “орлів-соколів” мобілізує, надихає, підкреслює героїчну місію стрільців та їхню честь служити Україні:

Спіть *орли-соколи*! Ми гостримо зброю

І ждемо на поклик: “До бою! До бою!” [“Коли ви вмирали (Тим, що впали)”, 20].

У пісні “Марш соколів” сокіл символізує відважного, сильного й духовно загартованого воїна, який прагне свободи та готовий ставати до боротьби. Образ “соколів” підкреслює високий дух, фізичну міць і стоїчність стрільців, а також їхню єдність і готовність діяти разом у спільному строю заради волі:

Соколи, соколи, ставаймо в ряди,

Нас поклик “Борімось!” взиває.

В здоровому тілі здорові душі

Де сила, там воля вітає [“Марш соколів”, 20].

Соловей виступає символом радості, юності та кохання. Він стає мовчазним свідком побачень юнака з його милою. У пісні “Маєва

нічка” звучить мотив ніжної весняної ночі, наповненої солов’їним співом, який ніби заколисує серце закоханих:

Маєва нічка леготом дише,

Гей *співа соловейко*.

Пісня кохання до сну колише,

Ой люлі, моє серденько.

[“Маєва нічка”; 14, 40].

Подібний образ бачимо і в “Стрілецькому романсі (Колись, дівчино мила)”: саме спів солов’я супроводжує мрії, зітхання та клятви у коханні:

Ми мріяли, зітхали,

Кохання присягали,

А соловейко тьохкав,

Все тьох, тьох, тьох [“Стрілецькому романсі (Колись, дівчино мила)”, 20].

Соловей постає також символом духовної незнищенності та життєвої сили українського народу. Його пісня звучить над тілом загиблого стрільця, ніби поєднуючи смерть і життя, нагадуючи, що боротьба триває, а пам’ять про героїв не зникає. Спів солов’я контрастує з трагізмом сцени й водночас виконує роль жалобного голосу природи, яка оплакує полеглого та водночас утверджує, що ідеали свободи, за які він загинув, живуть далі:

У лісі темному під білов березов,

Там соловей пісню співав,

Лежав там убитий стрілець молоденький,

А тіло ніхто не сховав [“У лісі темному під білов березов”; 20].

3. Голуб та голубка як образи близьких і коханих

Образ голуба і голубки в піснях УСС відображає особисті почуття: від кохання до суму й туги. Часте використання цих зоонімів у звертаннях до людини створює ефект персоніфікації, що дозволяє

передати найтонші нюанси взаємних стосунків. У піснях ці образи нерідко поєднуються зі сталими епітетами (сивий, сизий, сизокрилий), що підсилює емоційну експресію та підкреслює мотив розлуки й втрати. В українському пісенному фольклорі образ голуба уособлює козака, близького батька чи побратима, а загалом – добру, порядну людину.

У стрілецькій пісні “Ой шумить, шумить” голуб – це коханий:

Дам руку на хвилю,

Та уст не нахилю,

Боюся погуби,

Мій ти голубе!

[“Ой шумить, шумить”; 14, 37].

Голубка – це мати, кохана чи сестра:

Спи, дівчино, спи кохана,

Золоті мрії сни,

І про мене, голубонько,

Не забудь, спімни.

[“Накрила нічка”; 14, 93].

Часте вживання слів-символів *голуб*, *голубка* як пестливих звертань до людини свідчить про їхні персоніфікаційні властивості та домінування таких значень у мовній практиці.

Слова-символи *голуб*, *голубка* часто поєднуються зі сталими епітетами *сивий*, *сизий*, *сизокрилий*, які у цих сполученнях виконують переважно емоційно-експресивну, а не описову чи називну функцію. З образом-символом голуба пов’язується і мотив смутку, печалі, розлуки.

Такий мотив знаходимо у пісні УСС:

Ой загув, загув *сивий голубонько*,

Гей сівши на тичину.

Ох, ох, ох молод козаченько

Покинув дівчину.

[“Ой любив та кохав”; 14, 57].

У стрілецькій пісні на слова Л. Лепкого образ журавлів передає тягар долі, що лежить на людях, відірваних від рідного дому:

Видиш, брате мій,

Товаришу мій:

Відлітають сірим шнурком

Журавлі в вирій.

Кличуть: кру, кру, кру,

В чужині умру,

Заки море перелечу,

Крилонька зітру, крилонька зітру.

[“Журавлі”; 14, 31].

4. Кінь як символ волі та внутрішнього стану

Кінь у стрілецьких піснях виконує роль емоційного та символічного сполучного ланцюга між героєм і його переживаннями. Він є втіленням свободи, швидкості, сили та козацького характеру. Через образ коня передається внутрішня напруга, емоційна близькість до рідних і коханої, а також рефлексія героя над війною та втратами. Кінь стає мовним і символічним “супутником” козака, що розділяє його радості, страхи та мрії.

У свідомості українців кінь постає як знак волі, непокори та швидкого пориву. Він нерозривно пов’язаний із козаком, а разом із тим – і з уявленням про свободу:

А я сиджу та й думаю,

На Вкраїну споглядаю.

Як козаки кіньми грають,

Шабельками вибивають.

[“А хто хоче війну знати”; 14, 49].

Кінь у народних уявленнях поєднується з темою кохання та образом милої, бо для козака він – мов брат, який розділяє й відображає його емоції та внутрішні переживання:

Ой ти коню вороненький,
Де ж подівся мій миленький?

Ой ти коню сивогривий,
Скажи мені, де мій милий?

[“Шумить гуде дібровонька”; 14, 88].

У пісні “Розпрощався стрілець” передає символіку коня як посередника між живими та світом смерті, а також як носія людських почуттів і спогадів. Кінь постає як близький друг, який здатен передати останнє слово загиблого воїна його матері. Образ коня підкреслює відданість, вірність і тісний зв’язок між людиною та природою, водночас виступаючи символом втрати та трагедії війни: через нього проявляється сум і безсилля людини перед смертю, але й надія на те, що пам’ять про загиблого буде збережена:

Ой, коню, мій коню, не плач наді мною,

Я тим часом полежу в степу...

Біжи, коню мій, скажи мамі моїй,

Що я в степу лежу вже убитий [“Розпрощався стрілець”, 20].

5. Загальна роль символіки зоонімів у стрілецьких піснях

Усі перелічені зооніми формують єдину семантичну систему, де кожний образ має чітке функціональне призначення: передавати емоційні стани, символізувати соціально-історичні реалії, виражати морально-етичні ідеали та формувати художнє сприйняття тексту. Такі образи дозволяють слухачеві чи читачеві проникнути у внутрішній світ героя, побачити його переживання, страхи, надії та мрії, що робить пісні УСС багатоплановим джерелом як історичної, так і психологічної інформації.

Отже, зооніми в піснях Українських Січових Стрільців формують цілісну систему символів, глибоко вкорінену в українській народнопоетичній традиції, але водночас модифіковану відповідно до досвіду воєнної дійсності. Вони виконують низку ключових функцій: емоційно-експресивну, аксіологічну, ідентифікаційну та характеротворчу.

Птахи як символи долі, смерті й життєвого шляху.

Журавлі, зозуля, ворон – це образи, що передають неминучість, самотність, відчуження, а подекуди й передвісництво смерті. Особливо виразним є символ журавля та мотив “стертих крил”, що втілює втому, виснаження й прийняття власної трагічної долі.

Сокіл як уособлення військової доблесті.

У текстах УСС сокіл постає символом хороброго воїна, образом сили, мужності та козацької спадкоємності. Він забезпечує тяглість між старшими козацькими традиціями й сучасними стрільцями.

Образи голуба і голубки – символи любові, родинного тепла та втрати.

Частотність уживання цих зоонімів та їхні пестливі форми свідчать про домінування емоційної, ніжної семантики. Голуб асоціюється з коханим, близьким, надійним; голубка – з матір'ю, сестрою, нареченою. Водночас у цих образах кристалізується мотив розлуки й жіночої туги.

Кінь як символ свободи, братерства та душевної спорідненості.

У стрілецьких піснях кінь нерозривно пов'язаний із образом козака і передає ідею руху, волі та мужньої самотності. Через діалоги з конем передані внутрішні переживання героя, його тривога за кохану та рідний край.

Таким чином, зоонімна символіка у піснях УСС є не лише художнім засобом, а й виразником світоглядних орієнтирів та

психологічного стану стрільця. Образи тварин і птахів допомагають увиразнити драматизм історичного моменту, поєднати індивідуальну долю з колективною пам'яттю народу та надати текстам особливої емоційної інтенсивності. Завдяки зоонімам пісні УСС постають як глибоко символічні, емоційно наснажені твори, в яких особисте й національне нерозривно пов'язані.

2.4. Символи явищ природи у пісенній творчості УСС

Природа у фольклорній традиції українців ніколи не постає лише декоративним тлом чи нейтральною частиною ландшафту. Вона функціонує як семіотичний простір, де кожне явище – вітер, дощ, грім, рослини, земля – має власну символіку, історично сформовану та емоційно насичену. У часи визвольних змагань ця символіка набуває нових смислів, відбиваючи не лише індивідуальні переживання, а й колективний стан суспільства, його боротьбу, національні прагнення, біль утрат і надію на відродження. Пісні Українських Січових Стрільців, як частина національного музично-поетичного корпусу, активно використовують природну образність, перетворюючи її на знакову систему, через яку передається досвід покоління, що боролось за незалежність України.

Природа як метафорична модель світу УСС

Стрілецькі пісні виростають на перетині фольклорної традиції та нової військово-патріотичної лірики. Вони зберігають народну символіку, але переосмислюють її відповідно до нових історичних умов. Природні явища в цих творах віддзеркалюють динаміку фронтового життя, настрої солдатів, їхню єдність із рідною землею. Не випадково в багатьох текстах природа діє паралельно до людини: вона реагує, співчуває, відгукується на трагедію війни.

У піснях УСС природа постає не пасивним спостерігачем, а активним учасником боротьби. У цьому проявляється давня міфопоетична традиція: природні сили – одухотворені, наділені характером і здатністю до взаємодії з людиною. Саме тому образи вітру, хмар, грому, бурі, дощу чи рослинних мотивів набувають високого ступеня символізації. Вони стають своєрідними кодами, що передають не тільки емоційний стан, а й ідейні орієнтири стрілецтва.

Вітер як символ долі, руху та боротьби

Вітер у стрілецьких піснях – один із найбільш універсальних образів. Він поєднує мотиви дороги, незвіданості, страху і надії. Його подвійну природу можна простежити у багатьох текстах: він одночасно руйнівний і життєдайний, тривожний і покличний.

Вітер як вісник недолі або тривоги.

Часто його шум уподібнюється до плачу: він нагадує про втрати, про небезпеку, що нависає над краєм, про тугу за домом. У фольклорі вітер традиційно асоціюється із сумом та зміною долі – ці смисли легко інтегрувалися у військову тематику:

Віє вітер, віє буйний,

Дуба нагинає.

[“Віє вітер”; 14, 61].

Вітер як символ руху та історичних змін.

У стрілецьких піснях він часто означає “зрушення”, “зміни”, “поворот історії”. Цей мотив особливо виразний у піснях, написаних у періоди активної бойової мобілізації:

Ми йдем вперед, над нами вітер віє,

І рідні нам вклоняються жита,

Від радості аж серце мліє...

За волю смерть нам не страшна! [“Ми йдем вперед”; 20].

Вітер як голос історичної пам'яті та сумуєм за загубленою молодістю.

У пісні “Заквітчали дівчатонька” він “грає про стрілецьку славу”, стаючи майже персоніфікованою силою, яка зберігає народну пам'ять і передає її наступним поколінням. Тобто вітер у цій інтерпретації – носій нетлінності національного подвигу. Наприклад:

Схилилися дві черешні

Наліво й направо,

А на *вітях вітер* грає

Про стрілецьку славу.

[“Заквітчали дівчатонька”; 14, 29].

Хмари як передчуття боротьби та символ воєнної небезпеки

Образ хмар у піснях УСС має високий рівень драматизму.

Хмари часто символізують:

- насування біди, війни чи небезпеки:

Підганяйте, хлопці, коней,

Гляньте, неба край червоний,

Хмари захід заступили,

Буде з вітром сніг! [“Підганяйте, хлопці, коней”; 20];

Чи:

Ой з-за гори *чорна хмара встала*.

То не хмара – ворожа навала.

То не хмара – ворожа навала.

Від гарматів земля застогнала [“Ой з-за гори чорна хмара встала”; 20];

- емоційне напруження перед боєм:

Чорні хмари наступають,

Дощі накрапають –

Заплакали українці,

Що в бій виступають [“Чорні хмари наступають”; 20];

- мобілізацію сил, згуртування перед вирішальним моментом:

Ой з-за гори чорна хмара встала.

То не хмара – ворожа навала.

То не хмара – ворожа навала.

Від гарматів земля застогнала.

Ой, збирайтесь, хлопці молодії,

Ой, збирайтесь, стрільці січовії [“Ой з-за гори чорна хмара встала”; 20];

- могутність українського війська, яке рухається “як хмара” або “як туча”. Вони символізують народний гнів і готовність до спротиву, виступаючи метафорою українського війська:

І як хмара, як та туча,

Вдарили на ворогів,

І з тобою, отамане,

Вернемо домів.

[“Слава, слава, отамане”; 14, 104].

Символ дощу відображає наростання тривоги та неминучість розлуки. Повторюваність “вчора дощик, нині дощик” створює відчуття безперервності та невинності подій, що, подібно до дощу, не залежать від волі людини. Образ “завтра виллють ріки” підсилює драматизм, передаючи момент, коли зібрані емоційні “хмари” прорвуться та спричинять остаточну зміну – розставання. Дощ постає метафорою суму, передчуття неминучого болю та фатальної приреченості стосунків:

Вчора дощик, нині дощик,

Завтра виллють ріки.

Либонь ми ся, дівчинонько,

Розійдем навіки [“Кладочка”, 20].

Грім у піснях асоціюється з тривогою, неспокоєм, але також із проявами рішучості й протесту. Він символізує сильні емоції, активну дію та момент кульмінації боротьби. Наприклад:

Най громи грянуть в нашу скронь
Нехай займеться в грудях грань,
Настав вже час, прийшла пора,
Ура! У бій! Ура!

[“Сповнилась міра”; 14, 11].

У пісні “Світит місяченько і ясна зоря” місяць і зоря виступають символами світла, надії та духовного заспокоєння у темряві життя. Місяць, що лагідно світить, і ясна зоря, що додає ясності нічному небу, створюють відчуття захисту та підтримки, навіть у скрутних обставинах. Вони підкреслюють контраст між зовнішньою темрявою та внутрішнім прагненням до світла й тепла, символізуючи тихе спостереження природи за людським життям і немов надаючи надію на краще:

Світит місяченько

І ясна зоря,

Та й на то подвір'я,

Де бідная вдова [“Світит місяченько”; 20].

Таким чином, природні явища у пісенній творчості УСС виконують подвійну функцію: вони одночасно відображають реальний світ і слугують символічними маркерами емоційного та соціально-політичного стану спільноти. Через ці образи пісні передають ідеї боротьби, жертвності, національної єдності, а також внутрішні переживання людей, які брали участь у визвольних змаганнях.

Символи явищ природи в піснях УСС – це складний, багатоплановий пласт образності, який поєднує реалістичне з художнім, особисте з колективним. Вітер, хмари та грім не лише оживляють

поетичну тканину пісень, а й несуть глибокий смисловий заряд: вони виражають емоції, характеризують події, підкреслюють героїчний та трагічний досвід українських січовиків. Аналіз таких символів дозволяє глибше зрозуміти світогляд УСС, емоційну атмосферу їхнього життя та духовну складову національно-визвольної боротьби.

2.5. Оніми та їхня символіка в стрілецьких піснях

Символічного значення у народній творчості, а зокрема в піснях Українського січового стрілецтва, набувають не лише узагальнені назви або образи, а й антропоніми – власні імена та прізвиська людей. Вони можуть виконувати функцію маркерів конкретних історичних осіб, етнічної ідентичності, соціального стану чи моральних якостей. У піснях УСС антропоніми часто виконують роль не просто індивідуальних позначень, а стають своєрідними символами, які допомагають автору передати складні соціально-політичні та емоційно-психологічні значення.

Одним із найпоширеніших прийомів є надання символічного змісту топонімам, таким як Україна, Київ, Лисоня та Маківка. У цьому випадку власна назва території перетворюється на символ національної єдності, боротьби та історичної пам'яті. Україна в піснях УСС виступає як образ ідеальної Батьківщини, що потребує захисту, символізує свободу і гідність народу. При цьому, якщо історичний образ України є чітко окресленим, етнічна конкретизація її населення часто залишається нечіткою. Це пов'язано з тим, що метафоричне та символічне навантаження антропонімів у таких піснях важливіше за реалістичне відтворення соціальної структури:

А позаду сотник, гейта, вйо!

Руками махає, вісьта, вйо!

Чи далеко славний город *Київ*,

Чи далеко город *Київ*, всіх питає [“Бо війна війною”; 20].

Київ у стрілецькій традиції символізує центр державотворення, “серце” національної пам’яті та омріяне ядро визвольних змагань. Саме тому топонім часто подається в текстах у тісному зв’язку з боротьбою, жертовністю та героїзмом. Київ постає не просто як пункт призначення, а як висока ідея, заради якої варто жертвувати життям. Показовою є строфа:

Йдуть Стрільці, ідуть герої,
Йдуть до волі золотої,
Шлях свій трупами значать.
Не страшна їм смерть-могила,
Не грізна ворожа сила!
В *Київ* волю здобувать,
Орли летять! [“Гей, волинськими шляхами”; 20].

Особливу роль відіграє імпліцитний топонім “Україна”, який у стрілецькій поезії постає не стільки географічним поняттям, скільки символом національної державності та простором колективного майбуття. Звернення “Послужіть же Україні” актуалізує провідну ідею стрілецького дискурсу – переорієнтацію з імперських центрів влади на власний національний простір:

Ви служили цісарям,
Гетьманам служили,
Послужіть же *Україні*,
Поки є ще сили! [“Чом ви, хлопці, затужили”; 20].

Чи:

Тут січовик спочиває,
Що із святої любові,
Він в борбі за *Україну*,

Він мав тяжкії окови [“Як нам прийдеться вмирати”; 20].

Однією з найвпливовіших стрілецьких пісень є марш “Ой у лузі червона калина”, який асоціюється із УСС. У ній етнонім “Україна” набуває не просто територіального значення, а символізує народ, його гідність і прагнення свободи. У першому куплеті співається:

Ой у лузі червона калина похилилася,

Чогось наша славна Україна зажурилась [“Ой у лузі червона калина”; 20].

Тут “славна Україна” – не просто країна, а ідеал нації, що переживає труднощі (“зажурилась”), але водночас підноситься:

А ми тую червону калину підіймемо,

А ми нашу славну Україну, гей-гей, розвеселимо [Там само].

Цей мотив підйому, оживлення (“підіймемо ... розвеселимо”) символізує надію на національне відродження. Сам етнонім “Україна” тут стає символом не лише географічної території, а духовної сутності народу – України як матері (“наша ненька”) і як об’єкта визвольної боротьби.

У другому куплеті того ж твору вже присутня згадка “стрілецька слава”:

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,

То прославить по всій Україні січових стрільців [Там само].

“Україна” виступає також простором дії Січових Стрільців – це їхня Батьківщина, місце, де їхня героїка буде шануватися і запам’ятається. Етнонім “Україна” тут об’єднує і ідею нації, і конкретну спільноту стрільців.

У стрілецьких піснях помітне значення мають конкретні географічні назви, які увійшли до колективної пам’яті як місця великих боїв і втрат. Одним із таких топонімів є **Лисоня** – гора поблизу Бережан, на якій у 1916 році відбулася одна з найтрагічніших битв Українських січових стрільців. У стрілецькій пісенності цей топонім функціонує як сильний символ героїзму, страждання та жертвності.

У відповідній строфі акцентовано не лише історичну подію, а й емоційний, навіть елегійний вимір цього простору:

На *Лисоні* калина зітхає,
Плаче вітер у зворах горбів,
Йдуть стрільці Галичанського краю,
Щоб не бути у стані рабів [“Стрільці галичанського краю”; 20].
Чи:

Коні на припоні,
Квіти на долоні,
Ще не грали сурми
На горі *Лисоні* [“Остання сурма”; 20].

Серед найважливіших топонімів у стрілецькій пісенності особливе місце займає **гора Маківка**, де в 1915 році відбувся один із найвизначніших боїв Українських січових стрільців. На відміну від *Лисоні*, що символізує трагічний вимір боротьби, *Маківка* втілює активний спротив, бойовий піднесений дух та виразну державницьку мотивацію.

Це чітко простежується у строфі відомої стрілецької пісні:

Там на горі, на *Маківці*,
Там вже б'ються січовії стрільці.
Хлопці, підемо, боротися будемо
За Україну, за вільні права й державу [“Там на горі, на *Маківці*”, СП].

У піснях УСС власні назви часто підкреслюють ідею народної гідності та національної самосвідомості. Так, у пісні “Тей у полі черемшина” згадка про українця виступає не стільки конкретною особою, скільки уособленням сили народу:

А пропадуть вороженьки, мов туман,
Українець в своїй хаті стане пан.
[“Тей у полі черемшина”; 19, 41].

У цьому прикладі “українець” стає символом непереможності та морального авторитету, а його домівка – символом територіальної й духовної незалежності. Порівнюючи з подібним мотивом у пісні “Гей за морем за широким”, можна бачити послідовне підкреслення ідеї національної сили:

Ми українці до скону,

В нас є сила козаків!

[“Гей за морем за широким”; 19, 33].

Тут “ми українці” – це колективне звернення до нації, а “сила козаків” – метафора воїнської гідності, спадковості, зв’язку з козацьким минулим. Присутність слова “козаки” ще більше підсилює образ сили, волі, незалежності. “Українці” не просто вказують на етнічну приналежність, а набувають символічного значення, що підкреслює бойовий дух та історичну спадщину.

Окрему групу антропонімів у стрілецькому пісенному фольклорі становлять імена реальних історичних постатей, які, будучи впізнаваними для стрілецького середовища, поступово набувають архетипічних рис. Одним із найяскравіших прикладів такого персоніфікованого символу є образ Олени Степанівни, однієї з перших жінок-офіцерок у європейській військовій історії, хорунжої Легіону УСС, яка брала участь у боях і водночас виконувала обов’язки санітарки.

У стрілецьких піснях Олена Степанівна не просто згадується як історична особа. Її ім’я набуває символічного значення – втілює жіночу участь у національно-визвольній боротьбі, турботу, самопожертву, але водночас і красу, і гідність. Ці мотиви найчіткіше проявляються у строфах:

А Олена Степанівна

Ранених курує,

Вона рани, рани промиває

Та ще й бандажує.

Бандажує й завиває
 Стрілецькїї рани,
 Ой, то була *гарна Степанівна*,
 Ще краща від мами! [“Пісня про Олену Степанівну”; 20].

Ці рядки демонструють кілька ключових аспектів символізації антропоніма:

Антропонім як символ турботи й жертовності

Опис дій Олени Степанівни (“рани промиває та ще й бандажує”) переносить акцент з військової агресії на сферу лікування, порятунку і підтримки. Її діяльність створює образ “ангела-охоронця”, який стоїть поруч зі стрільцями в найтяжчі моменти. У цьому контексті ім’я Олени Степанівни – не просто позначення особи, а знак жіночої жертовності, без якої військове братство було б неповним.

Естетизація жіночого образу

Оцінка “гарна Степанівна, ще краща від мами” виносить образ жінки у сферу естетичного і морального ідеалу. У стрілецьких піснях краса пов’язана не лише з фізичними рисами, а з духовною силою, добротою, відвагою. Таке піднесення імені до рівня ідеалу демонструє, як реальна особа перетворюється на символ жіночої гідності та патріотизму.

Образ жінки в національному міфі

Олена Степанівна стає символом участі жінки у національних змаганнях, що особливо важливо для стрілецького фольклору, оскільки УСС сформували нове уявлення про роль жінок у військовій справі. Її ім’я містить у собі новий для тогочасного суспільства зміст: жінка здатна не лише “плакати за вояком”, а й бути поруч із ним на полі бою, ділити тягар війни та відповідальності.

Антропонім як елемент колективної пам’яті

Включення імені Олени Степанівни до тексту пісні забезпечує збереження пам’яті про її участь у війську. Таким чином, антропонім

виконує функцію історичного маркера: закарбовує в колективній свідомості образ жінки-воїна, що є важливим елементом стрілецького міфу.

Поєднання індивідуального й типового

Хоча Олена Степанівна – реальна особа, у пісні вона виконує функцію узагальненого жіночого патріотичного архетипу. Особисте ім'я трансформується у символічний образ, який репрезентує групу жінок-санітарок і учасниць визвольних змагань.

Антропонім стає типологічним – Степанівна постає як модель поведінки, гідна наслідування. Образ Олени Степанівни значно розширює семантику антропонімів у піснях УСС, оскільки впроваджує у текст нову лінію символізації – жіночу, яку раніше переважно представляли опосередковані образи (“дівчина чекає козака”, “мати плаче за сином”). Тепер же жінка з'являється у пісні як воїн, як медичний працівник, як моральний опір і як естетичний ідеал, що підсилює патріотичний дискурс творчості УСС.

Особливу групу антропонімів у стрілецьких піснях становлять імена персонажів особистісного, інтимного характеру, через які розкривається емоційний світ стрільця. До таких належать тексти, присвячені конкретним історичним особам або жартівливо-ліричним образам, створеним у стрілецькому середовищі. Один із найцікавіших прикладів — пісня, що її товариші присвятили поетові й стрільцеві Мирославу Ірчанові (Ірчикові). Тут антропонім не лише позначає реальну особу, а й виконує функцію групової ідентифікації, виявляючи тепло, товариську та цінність емоційних зв'язків у стрілецькому колективі. У приспіві актуалізується лагідно-жартівливе прізвисько самого Мирослава Ірчана – Ірчик, що вказує на дружні взаємини між стрільцями:

Чи є в світі краща зірка, як кохана моя *Ірка*,
 Чи є в світі де царівна, щоб була така чарівна.

Гей, гей, *Ірчик, Ірчик*, личко в тебе як папірчик.

Чи є в горах краща квітка, як *Ірчанова* сусідка?

Чи є в раю де дзвіночок, як сусідки голосочок? [“Ірчик (Мирославу Ірчанові)”]; 20].

Антропоніми й топоніми відіграють ключову роль у формуванні символічного та ідейного простору пісенної творчості Українських січових стрільців. Їхнє функціонування виходить далеко за межі номінації: вони набувають істотно глибшого смислового й емоційного навантаження, перетворюючись на знаки національної ідентичності, героїзму й історичної пам’яті.

По-перше, топоніми (Україна, Київ, Маківка, Лисоня тощо) виконують роль опорних точок у стрілецькому міфі. Україна постає символом Батьківщини-матері, духовного центру та ідеалу свободи; Київ — уособленням державотворчої традиції; локальні географічні назви — просторами героїчних звершень, які фіксують на карті національної пам’яті специфічні “місця слави”.

По-друге, антропоніми у стрілецьких піснях охоплюють широке семантичне поле: від власних імен історичних осіб (Олена Степанівна, Мирослав Ірчан) до збірних назв (“українці”, “стрільці”) і жартівливих прізвиськ (Ірчик). Вони створюють багатовимірний образ героя: воїна-борця, жінки-патріотки, товариша, носія моральної сили. Антропоніми стають засобом персоналізації національних ідей і водночас утворюють систему символів, що репрезентує колективний характер стрілецького руху.

По-третє, символічна функція власних назв сприяє формуванню цілісного наративу: антропоніми й топоніми взаємодіють, підсилюючи одне одного. Так вибудовується особлива художньо-міфологічна модель світу, у якій національний простір, історичний герой і моральний ідеал утворюють нерозривну єдність.

По-четверте, завдяки символізації антропонімів і топонімів стрілецький фольклор зберігає колективні уявлення про героїчне минуле, перетворюється на засіб трансляції національної ідеї, створює нові моделі поведінки та збагачує культурний код українського народу.

Таким чином, аналіз антропонімів і топонімів у піснях УСС підтверджує, що власні назви у стрілецькому пісенному дискурсі – це не другорядні лексичні елементи, а важливі семантичні центри, що формують образ нації, структурують художній простір та увиразнюють ідеологічний зміст стрілецького фольклору.

План-конспект уроку з української мови (для учнів 10 класу)

Тема уроку:

Роль словесної символіки у пісенних текстах Українських січових стрільців.

Мета уроку:

Навчальна:

- розкрити особливості й функції словесної символіки у стрілецьких піснях;
- проаналізувати символи, образи, мотиви у вибраних текстах (“Ой у лузі червона калина”, “Марш соколів”, “Віє вітер” та ін.);
- показати зв’язок символів із історичними умовами та національно-визвольними прагненнями.

Розвивальна:

- формувати вміння інтерпретувати художній символ;
- розвивати критичне мислення, емоційну чутливість до фольклорної та пісенної поетики;
- удосконалювати навички роботи з текстом.

Виховна:

- виховувати патріотизм, повагу до історичної пам'яті;
- формувати ціннісне ставлення до національної культури;
- сприяти розумінню ролі мистецтва в національній самоідентифікації.

Тип уроку:

Комбінований (вивчення нового матеріалу з елементами аналізу текстів і творчої роботи).

Обладнання:

Тексти стрілецьких пісень, мультимедійна презентація, запис музичного виконання, роздаткові картки із символами.

Хід уроку

1. Організаційний момент (1–2 хв.)

Привітання, налаштування учнів на роботу. Коротке повідомлення теми й мети уроку.

2. Актуалізація опорних знань (5 хв.)

Запитання:

- Що таке символ у літературі?
- Які символи найчастіше зустрічаються в українському фольклорі?
- Які пісні Українських січових стрільців вам відомі?

Можлива вправа: «Мікрофон» – учні називають символи, які асоціюються з Україною (калина, сокіл, жито, дуб, синє небо).

3. Мотивація навчальної діяльності (2–3 хв.)

Коротке вступне слово вчителя про значення стрілецьких пісень як культурного коду періоду Першої світової війни, символічне відображення боротьби й надії.

4. Вивчення нового матеріалу (15–18 хв.)

4.1. Коротка історична довідка про УСС

- Хто такі січові стрільці.
- Їхня роль у формуванні українського війська та національної ідентичності.
- Походження стрілецьких пісень як синтезу фольклору та авторської творчості.

4.2. Поняття словесної символіки в піснях

- Визначення символу.
- Функції символів: емоційно-образна, ідеологічна, патріотична, мобілізуюча, естетична.

4.3. Аналіз основних символів у стрілецьких піснях

1. Калина

- символ України, краси, стійкості;
- у пісні «Ой у лузі червона калина» – акцент на боротьбі та відродженні.

2. Сокіл, орел

- образи відваги, волі, готовності до боротьби.

3. Дорога, шлях

- символ вибору, життєвої місії, руху до волі.

4. Зброя (рушниця, шабля)

- не лише реалія війни, а символ відповідальності й готовності захищати Батьківщину.

5. Природа (луг, гори, поле)

- втілення рідного краю, до якого стрільці прив'язані духовно.

4.4. Колективний аналіз тексту

Наприклад, уривки з пісень:

- «Ой у лузі червона калина» – визначити символи, їх смислові акценти.
- “Марш соколів” – символ свободи й незалежності.
- “Віє вітер” – символ змін передчуття важливих історичних подій, рух часу, незворотність боротьби.

Учні працюють у групах: кожна група отримує текст пісні й картку із завданням (визначити символи, пояснити їх значення, сформулювати загальний настрій твору).

5. Закріплення матеріалу (7–10 хв.)

Вправа «Символічна карта пісні»

Учні позначають символи, що зустрічаються в тексті, й коротко визначають їхню роль.

Запитання для обговорення:

- Чому стрілецькі пісні мають такий потужний вплив навіть сьогодні?
- Яким чином символи допомагають передати емоційний стан стрільців?
- Як символіка сприяє формуванню ідентичності?

6. Творче завдання (за вибором учителя, 5 хв.)

- Написати короткий абзац про те, який символ у стрілецьких піснях справляє на вас найбільше враження й чому. або
- Створити міні-ілюстрацію до обраного символу (калина, сокіл, шлях).

7. Підсумок уроку (2–3 хв.)

Підкреслення ключових ідей:

- символіка стрілецьких пісень відображає боротьбу, надію, любов до України;
- словесні символи підсилюють емоційний вплив текстів і допомагають створити національно-патріотичний дискурс.

8. Домашнє завдання

Обов'язкове:

Написати міні-есе (0,5 сторінки) «Символи стрілецьких пісень і сучасна українська ідентичність».

Додаткове:

Підготувати презентацію про один із основних символів стрілецької пісенності та його походження.

ВИСНОВКИ

У літературознавстві символ постає як багатовимірне явище, у якому перетинаються естетика, філософія, культура і психологія. Його аналіз передбачає розуміння не лише текстового рівня, а й позатекстових зв'язків – міфологічних, релігійних, історичних. У сучасній науці символ розглядається як динамічна структура, що функціонує у взаємодії з культурним контекстом.

Символ – це не лише художній знак, а універсальний спосіб пізнання та моделювання світу, що забезпечує комунікацію між особистим і колективним, реальним і уявним, видимим і невидимим. Його вивчення в літературознавстві дозволяє глибше зрозуміти не лише окремий текст, а й загальні механізми творення смислів у культурі.

Символ є не просто складником культури, а важливим механізмом, що забезпечує формування, збереження та зміну національної ідентичності. Без нього нація не здатна усвідомити себе як єдину історичну спільність.

Символи виконують багатовимірну функцію у процесі становлення національної ідентичності. По-перше, вони виступають засобом кодифікації історичної пам'яті та культурних цінностей; по-друге – інструментом створення емоційного зв'язку між індивідом і нацією; по-третє – елементом ритуалізованої практики, яка закріплює відчуття спільності.

Історико-політичні умови початку ХХ століття, зокрема соціальна нерівність у Галичині, обмежені права українців і загроза воєнних конфліктів, створили передумови для формування стрілецького руху як форми національної мобілізації. Культурний контекст був не менш важливим: відродження української літератури, музики, театру та шкільної освіти сприяло формуванню національної свідомості та патріотичних

цінностей, які стали фундаментом для підготовки молоді до участі у стрілецькому русі. Вплив інтелігенції та громадських організацій (“Сокіл”, студентські товариства) забезпечив формування нового типу української молоді, поєднуючи військові навички з високою моральною та національною свідомістю. Внутрішні та зовнішні виклики, включно з опором польської адміністрації та антимилітарними настроями серед частини населення, не зупинили розвиток руху, а лише підкреслили значення рішучості та організованості українського суспільства. Стрілецький рух як фактор національного відродження став важливим етапом у формуванні модерної української нації, заклавши основи для подальшого розвитку української державності, військової культури та суспільної активності.

Флористичні символи становлять одну з найважливіших семантичних площин стрілецького поетичного світу. Вони не лише продовжують загальноукраїнську фольклорну традицію, а й набувають нової, історично зумовленої інтерпретації – трансформуються в художні маркери національної пам’яті, боротьби, жертви та відродження. У стрілецьких піснях флора постає як особлива семіотична система, здатна передавати як індивідуальні, так і колективні емоції. Такі рослини, як калина, явір, дуб, тополя, барвінок, рута-м’ята, вишня, а також узагальнені образи листя, трави, збіжжя, набувають значень, що виходять далеко за межі описової функції. Вони виконують роль знаків, через які артикулюється стрілецький досвід війни, любові, втрати, духовної стійкості та надії.

Калина у пісенних текстах УСС концентрує одразу кілька смислових площин: вона є маркером рідної землі, знаком жіночої долі, символом любові, але насамперед – знаком жалоби та пам’яті про загиблих стрільців. Образ похиленої чи зів’ялої калини постає одним із найпоширеніших метафоричних позначень жіночого страждання та

національної скорботи. Явір, традиційно пов'язаний з молодістю та чоловічою долею, у стрілецьких піснях набуває виразної героїко-трагічної тональності. Похилений явір символізує смерть молодого вояка і водночас його моральну велич та незламність. Таке поєднання трагічного й героїчного відбиває специфіку стрілецького світогляду, у якому смерть за Україну мислиться як продовження життя у національній пам'яті. Дуб, символ сили та мужності, репрезентує того ж стрільця – стійкого, твердого, укоріненого у свій народ. Навіть зламаний чи схилений дуб зберігає семантику внутрішньої величі, підкреслюючи гідність загиблого героя. Вишня, навпаки, надає пісням УСС моментів світлого естетизму: вона уособлює жіночу красу, весну, оновлення, рідний дім. Проте у деяких текстах вишня теж переходить у площину символу пам'яті, що свідчить про багатозначність і рухливість стрілецької символіки. Особливої уваги заслуговує образ рути-м'яти, який у стрілецьких текстах набуває стабільного символічного значення – вшанування полеглих і культивування пам'яті. Через мотив саджання й поливання цієї рослини дівчиною створюється поетична модель утримання зв'язку між живими та мертвими, символічне продовження життя героя у пам'яті спільноти.

Усі ці символи виконують у піснях УСС комплекс художніх функцій. Вони: емоційно структурують текст, задаючи його настрій; формують націєцентричний простір, у якому рослинні символи стають знаками української ідентичності; сакралізують ідею боротьби, перетворюючи смерть стрільця на духовну подію; створюють міст між індивідуальним досвідом і колективною пам'яттю, забезпечуючи комунікацію поколінь; виконують психотерапевтичну функцію, допомагаючи осмислити травму війни.

Рослинна символіка у пісенній традиції УСС постає не другорядним чи декоративним компонентом, а центральним елементом художнього мислення стрільців. Через образи флори конструється

цілісний поетичний світ, у якому природа та людина функціонують як єдиний націєтворчий організм. Саме завдяки рослинним символам стрілецькі пісні формують власний міф героїчної боротьби – міф, що ґрунтується на глибоких коренях народної культури й водночас відкритий до історичної модернізації.

Зооніми в піснях Українських Січових Стрільців формують цілісну систему символів, глибоко вкорінену в українській народнопоетичній традиції, але водночас модифіковану відповідно до досвіду воєнної дійсності. Вони виконують низку ключових функцій: емоційно-експресивну, аксіологічну, ідентифікаційну та характеротворчу.

Птахи як символи долі, смерті й життєвого шляху.

Журавлі, зозуля, ворон – це образи, що передають неминучість, самотність, відчуження, а подекуди й передвісництво смерті. Особливо виразним є символ журавля та мотив “стертих крил”, що втілює втому, виснаження й прийняття власної трагічної долі.

Сокіл як уособлення військової доблесті.

У текстах УСС сокіл постає символом хороброго воїна, образом сили, мужності та козацької спадкоємності. Він забезпечує тяглість між старшими козацькими традиціями й сучасними стрільцями.

Образи голуба і голубки – символи любові, родинного тепла та втрати.

Частотність уживання цих зоонімів та їхні пестливі форми свідчать про домінування емоційної, ніжної семантики. Голуб асоціюється з коханим, близьким, надійним; голубка – з матір'ю, сестрою, нареченою. Водночас у цих образах кристалізується мотив розлуки й жіночої туги.

Кінь як символ свободи, братерства та душевної спорідненості.

У стрілецьких піснях кінь нерозривно пов'язаний із образом козака і передає ідею руху, волі та мужньої самотності. Через діалоги з конем передані внутрішні переживання героя, його тривога за кохану та рідний край.

Зоонімна символіка у піснях УСС є не лише художнім засобом, а й виразником світоглядних орієнтирів та психологічного стану стрільця. Образи тварин і птахів допомагають увиразнити драматизм історичного моменту, поєднати індивідуальну долю з колективною пам'яттю народу та надати текстам особливої емоційної інтенсивності. Завдяки зоонімам пісні УСС постають як глибоко символічні, емоційно навантажені твори, в яких особисте й національне нерозривно пов'язані.

Природні явища у пісенній творчості УСС виконують подвійну функцію: вони одночасно відображають реальний світ і слугують символічними маркерами емоційного та соціально-політичного стану спільноти. Через ці образи пісні передають ідеї боротьби, жертвності, національної єдності, а також внутрішні переживання людей, які брали участь у визвольних змаганнях.

Символи явищ природи в піснях УСС – це складний, багатоплановий пласт образності, який поєднує реалістичне з художнім, особисте з колективним. Вітер, хмари та грім не лише оживляють поетичну тканину пісень, а й несуть глибокий смисловий заряд: вони виражають емоції, характеризують події, підкреслюють героїчний та трагічний досвід українських січовиків. Аналіз таких символів дозволяє глибше зрозуміти світогляд УСС, емоційну атмосферу їхнього життя та духовну складову національно-визвольної боротьби.

Антропоніми й топоніми відіграють ключову роль у формуванні символічного та ідейного простору пісенної творчості Українських січових стрільців. Їхнє функціонування виходить далеко за межі номінації: вони набувають істотно глибшого смислового й

емоційного навантаження, перетворюючись на знаки національної ідентичності, героїзму й історичної пам'яті.

Топоніми (Україна, Київ, Маківка, Лисоня тощо) виконують роль опорних точок у стрілецькому міфі. Україна постає символом Батьківщини-матері, духовного центру та ідеалу свободи; Київ — уособленням державотворчої традиції; локальні географічні назви — просторами героїчних звершень, які фіксують на карті національної пам'яті специфічні “місця слави”.

Антропоніми у стрілецьких піснях охоплюють широке семантичне поле: від власних імен історичних осіб (Олена Степанівна, Мирослав Ірчан) до збірних назв (“українці”, “стрільці”) і жартівливих прізвиськ (Ірчик). Вони створюють багатовимірний образ героя: воїна-борця, жінки-патріотки, товариша, носія моральної сили. Антропоніми стають засобом персоналізації національних ідей і водночас утворюють систему символів, що репрезентує колективний характер стрілецького руху.

Символічна функція власних назв сприяє формуванню цілісного наративу: антропоніми й топоніми взаємодіють, підсилюючи одне одного. Так вибудовується особлива художньо-міфологічна модель світу, у якій національний простір, історичний герой і моральний ідеал утворюють нерозривну єдність.

Завдяки символізації антропонімів і топонімів стрілецький фольклор зберігає колективні уявлення про героїчне минуле, перетворюється на засіб трансляції національної ідеї, створює нові моделі поведінки та збагачує культурний код українського народу.

Аналіз антропонімів і топонімів у піснях УСС підтверджує, що власні назви у стрілецькому пісенному дискурсі — це не другорядні лексичні елементи, а важливі семантичні центри, що формують образ

нації, структурують художній простір та увиразнюють ідеологічний зміст стрілецького фольклору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бойко. О. Символ у міжкультурній комунікації. URL: <https://nasplib.isofts.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/8d7cdc56-2044-411c-9b39-235b8e693308/content>
2. Бунт П.Ф., Шаравський В. (упорядники) Українські пісні з нотами. Збірник перший (пісні народні). Київ: Час, 1929. 176 с.
3. Дмитренко М. URL: <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/099d522f-b0c1-4057-8920-32b2d9a71c7e/content>
4. Дяченко Н., Сосновська Т. Символи і символіка: традиційне осмислення й термінологічне наповнення понять. In: XLIX Міжнародна науково-практична конференція ‘New Areas of Scientific Research: Exploring New Frontiers’, 27-29 листопада 2024 р., Неаполь, Італія. pp. 240-243.
5. Загайська Дз. Філософсько-естетичне розуміння символу в європейській культурі класичного періоду. Вісник ЛНАМ. Серія: Культурологія. Вип. 29. 2016 С.27-35.
6. Знаково-символічні виміри геокультурного простору Запорізького Приазов'я. Соціокультурні та освітні процеси запорізького приазов'я: проблеми, пошуки та перспективи: монографія / За ред. Л. В. Афанасьєвої, В. В. Молодиченка., В. В. Нечипоренко. Запоріжжя: Вид-во Хортицького національного навчально реабілітаційного багатoproфільного центру, 2013. С. 115 -133.
7. Колесникова Л. Л. Феномен словесного символу як об'єкт лінгвістичних досліджень. Лінгвістика: зб. наук. пр. № 1 (32). Старобільськ: Вид-во ДЗ “ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2015. С. 53-60.
8. Костомаров М. І. Слов'янська міфологія. Упоряд., приміт. І. П. Бетко, А. М. Полотай; вступна ст. М. Т. Яценка. К.: Либідь, 1994. 384 с.

9. Літературознавчий словник-довідник. Київ: Видавничий центр “Академія”, 2007. 752 с.
10. Луценко О. А. Жіночі символи в контексті традиційного світогляду (міфологічна школа о. Потебні). Сучасна картина світу: інтеграція наукового та позанаукового знання : зб. наук. праць / УАБС НБУ. Суми: Мрія-1 ЛТД, УАБС НБУ. 2004. С. 282-288.
11. Ой, на горі сокіл пролітає. Українська народна пісня. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/5313141.html>
12. Ой у Лузі та ще й при Березі Червона Калина. URL: <https://www.pisni.org.ua/songs/217919.html>
13. Перлини української народної пісні. Пісенник / Упорядник Микола Гордійчук. Київ: Музична Україна, 1991. 382 с.
14. Пісні Українських Січових Стрільців. Львів, 1990. 176 с.
15. Прощався стрілець. URL: <https://nashe.com.ua/song/5939>
16. Ріпецький С. Українське січове стрілецтво. Вид-во Червона Калина: Нью-Йорк, 1956. 360 с.
17. Сердега Р. Л. Лексикографічна інтерпретація символічних значень фольклору. Мова. Література. Фольклор. 2023. № 1. С. 53-60.
18. Словник символів культури України : Навч. посібник для студ вузів. Переяслав-Хмельницький держ. пед. ін-т ім. Г.С.Сковороди; За заг. ред. В.П.Коцура, О.І.Потапенка, М.К.Дмитренка. 2-е вид., доп. і випр. Київ : Міленіум, 2002. 258 с.
19. Співаник Українських Січових Стрільців. Львів, 1990.
20. Стрілецькі пісні. URL: <https://www.pisni.org.ua/songlist/strilecki-1.html>
21. Федоров В. Психологія народної мудрості. Пареміологічний довідник. Тернопіль: Підручники та Посібники, 2009. 352 с.
22. Хаботнякова П. Кореляція понять “образ”, “символ” та “образ-символ” у сучасній лінгвістичній парадигмі (на прикладах творів Френка

Перетті). Вісник Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія Філологія. Том 18. Випуск 2. С. 190-194.

23. Чорні хмари наступають. URL:

<https://pisennyk.com.ua/strilecki/chorni-hmari-nastupayut>

24. Шляхи. Львів, 1916. Ч. 1-2.

25. [Abrams M. H.](#) A glossary of literary terms. Boston, MA: Wadsworth, Cengage Learning, 2011. 452 p.

26. [Elgenius Gabriella.](#) Symbols of Nations and Nationalism: Celebrating Nationhood. Springer, 2018. 232 p.

27. [Eliade Mircea.](#) The Sacred and the Profane: The Nature of Religion. Houghton Mifflin Harcourt, 1959. 256 p.

28. Geertz Clifford. The Interpretation Of Cultures. Norton, 1974. 227 p.

29. [Jung Carl Gustav.](#) Man and his Symbols. Anchor Press, 1964 320 p.

30. Leith Murray, Radowicz Joanna Aleksandra. The Importance of Old and New Symbolism in Modern Scottish National Identity. Intercultural Relations Relacje Międzykulturowe. [Vol. 6 No. 2\(12\) \(2022\): Culture, Values, Identity.](#) pp. 68-85.

31. [Sebeok Thomas A.](#) Signs : an introduction to semiotics. Toronto, Ont. : University of Toronto Press, 2001. 226 p.

32. [Turner Victor Witter.](#) The Forest of Symbols: Aspects of Ndembu Ritual. Cornell University Press, 1967. 405 p.